

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 10 | Sayı / Issue 1 | Ocak / January 2025 |

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ

Açık Erişim Dergi / Open Access Journal

İBN HALDUN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

JOURNAL OF IBN HALDUN STUDIES

| Cilt / Volume 10 | Sayı / Issue 1 | Ocak / January 2025 |

e-ISSN 2651-379X

İBN HALDUN
ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

İbn Haldun Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Ibn Haldun University
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu Başkanı / Editor in Chief
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Editörler / Editors
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yardımcı Editörler / Associate Editor
Esra Kalyoncu, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Alaaeddin Eyüpoğlu, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Merve Dirken, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Melike Daş, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

Yayın Kurulu / Editorial Board
Syed Farid Alatas, Singapur Ulusal Üniversitesi, Singapur
Atilla Arkan, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Sefa Bulut, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Savaş Cihangir Tali, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Miriam Cooke, Duke Üniversitesi, ABD
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ahu Dereli Dursun, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
Tahsin Görgün, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Türkiye
Vahdettin Işık, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Ali Osman Kuşakçı, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
Bruce B. Lawrence, Duke Üniversitesi, ABD
Mehmet Öncel, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Türkiye
Hüseyin Yılmaz, George Mason Üniversitesi, ABD

Yazı İşleri Müdürü / Managing Editor
Sönmez Çelik, İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi (e-ISSN 2651-379X), İbn Haldun Üniversitesi tarafından yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. 2016 yılında yayımlanmaya başlanan dergi; dil, edebiyat, tarih, sanat, mimari, sosyoloji, hukuk ile insan ve toplum bilimleri alanlarında özgün bilimsel Türkçe ve İngilizce makaleler yayımlar. Yazılarda belirtilen düşünce ve görüşlerden yazar(lar) sorumludur.

Journal of Ibn Haldun Studies (e-ISSN 2651-379X) is published by Ibn Haldun University, which is an international referred bi-annual and blind peer-review. It has been published since the year of 2016. The journal publishes original Turkish and English articles on the subjects of language, literature, history, art, architecture, sociology, theology and human and social sciences. The views expressed in the papers are under the responsibility of authors.

Yönetim Yeri / Head Office: Başak Mahallesi, Ordu Caddesi, F-05 Blok No:3 34480- Başakşehir, İstanbul, Türkiye
Telefon / Telephone: +90 212 692 0212 | **E-Posta / E-mail:** journal@ihu.edu.tr, **URL :** <https://journal.ihu.edu.tr>

İbn Haldun Çalışmaları Dergisi

| **Yayıncı:** İbn Haldun Üniversitesi / **Publisher:** *Ibn Haldun University* |
| **e-ISSN** 2651-379X | **Sıklık:** Yılda İki Sayı / **Frequency:** *bi-annually* |

Cilt / *Volume* 10

Sayı / *Issue* 1

Ocak / *January* 2025

İçindekiler / *Table of Contents*

Muhammed Göçgün

Observations on the Current State of Administrative Judiciary in Türkiye /
Türkiye’de İdari Yargının Mevcut Durumuna İlişkin Gözlemler..... 1-13

Seyit Rasim Doru

Thoughts Regarding Amendment in Non-Pecuniary Damages on Turkish
Administrative Judicial Procedure Law / *Türk İdari Yargılama*
Hukukunda Manevi Tazminatta Islaha İlişkin Düşünceler..... 15-29

Aslı Günaydinoğlu Tecir

Doğal Gaz Depolama Yükümlülüğünde İfa Güçlüğü / *Hardship in Natural*
Gas Storage Obligation..... 31-44

Evren Belkız

Modern Dönemde Bilge Olmak: Charron Çalışmaları Üzerine Bir
Değerlendirme / *On Being Wise in the Modern Era: An Assessment*
of Charron Studies..... 45-63

Nesibe Demir

Kitap Tanıtımı / Book Review: Türkiye’de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga,
Budizm, Meditasyon, Reiki vb. 65-68

Observations on the Current State of Administrative Judiciary in Türkiye

Türkiye’de İdari Yargının Mevcut Durumuna İlişkin Gözlemler

 Muhammed Göçgün

Ankara Medipol University, Türkiye

muhammed.gocgun@ankaramedipol.edu.tr

Received: 05 November 2024

Accepted: 15 December 2024

Published: 30 December 2024

Abstract: There is a significant relationship between the workload of administrative judicial bodies and the effective exercise of the freedom to seek legal remedies in administrative justice, including the right to access courts. This relationship reflects the practicality of claims and objectives regarding compliance with the rule of law, as evidenced by the number of cases administrative courts are required to resolve each year and the time taken for their resolution. At this juncture, it is crucial to promptly and accurately identify the factors that contribute to the increasing workload of administrative courts. Subsequently, the relevant authorities must implement swift and sustainable measures to address these issues. This study evaluates whether judicial oversight of administrative actions in Türkiye complies with the standards of the rule of law. It examines the workload of administrative courts and provides concrete recommendations based on data provided by the Republic of Türkiye Ministry of Justice and the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ).

Keywords: Rule of Law, Administrative Judiciary, Judicial Oversight, Workload

Öz: İdari yargı mercilerinin iş yüküyle idari yargıda hak arama özgürlüğünün ve bu kapsamda mahkemeye erişim hakkının etkili şekilde kullanımı arasında ciddi bir ilişki vardır. Söz konusu ilişki doğrultusunda idari yargıda görevli mahkemelerin her yıl çözmekle yükümlü oldukları uyuşmazlık sayısı ve bu uyuşmazlıkları ne kadar sürede çözdükleri, hukuk devleti olma yolundaki iddia ve hedeflerin gerçekçiliğini de gösterir. Bu noktada öncelikle idari yargının iş yükünü arttıran faktörler doğru şekilde ve gecikmeksizin tespit edilmeli, daha sonra ise bu sorunların çözümü için ilgili birimler tarafından hızlı ve kalıcı önlemler alınmalıdır. Çalışmada Türkiye’de idarenin yargısal denetiminin hukuk devleti standartlarına uygun şekilde gerçekleşip gerçekleşmediği, idari yargı mercilerinin iş yükü bağlamında ele alınarak Adalet Bakanlığı istatistikleri ile Avrupa Adaletlik Etkinliği Komisyonu (CEPEJ) raporları doğrultusunda konuya ilişkin somut önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk Devleti, İdari Yargı, Yargısal Denetim, İş Yükü

1. Introduction

The administration holds the privilege of exercising public authority, which allows it to unilaterally produce legal effects. To counterbalance the vulnerable position individuals may find themselves in due to this privilege, access to judicial remedies against administrative acts and actions¹ must be guaranteed. This is particularly crucial to ensure that arbitrary acts and actions of the administration do not violate individual rights and freedoms within the framework of public relations. Judicial oversight of the administration is recognized as a fundamental requirement of the rule of law, primarily because of its intrinsic relationship with fundamental rights and freedoms, including the freedom to seek legal remedies (Akyılmaz, Sezginer and Kaya, 2024).

Türkiye, as one of the countries with an administrative regime, has adopted the separation of judicial jurisdiction and administrative jurisdiction, ensuring that all administrative acts and actions are subject to judicial oversight, as constitutionally guaranteed. Furthermore, Article 125 of the 1982 Turkish Constitution states that judicial remedies are available against all administrative acts and actions, while also defining the limits of administrative judicial authority in line with the principle of separation of powers.

Article 142 of the Constitution states that the establishment, duties, powers, functioning, and procedural rules of courts shall be regulated by law. In Türkiye, the current administrative judicial system was established through three laws: the Council of State Law No. 2575, the Law on the Establishment and Duties of Regional Administrative Courts, Administrative Courts, and Tax Courts No. 2576, and the Administrative Procedure Law No. 2577. All three of these laws came into force on January 20, 1982. In addition to the Council of State, administrative courts, and regional administrative courts, the administrative judiciary system also includes specialized tax courts, which operate independently from general administrative courts. Similarly, within the Council of State and regional administrative courts, there are administrative litigation chambers and tax litigation chambers.

¹ In Turkish administrative law, there is a distinction between administrative act (*idari işlem*) and administrative action (*idari eylem*). This distinction is explicitly included in the Law No. 2577 and is also accepted in the doctrine. Accordingly, in its simplest definition, an administrative act is a unilateral declaration of will by the administration to produce legal results by using public power. On the other hand, an administrative action is defined as the actions of the administration that have physical effects and consequences in the material world as well as in the legal world. (Gözler, 2019). For more detailed information on administrative acts, see (Erkut, 1990) and for more detailed information on administrative actions, see also (Ayanoğlu, 2004).

This study examines the workload of administrative courts, regional administrative courts, and the Council of State, as well as the corresponding level of access to justice in Türkiye. Additionally, in this study, the level of access to justice in Türkiye will be analyzed based on the 2023 judicial statistics² published by the Directorate General of Criminal Records and Statistics of the Ministry of Justice (Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, 2023) and the reports of the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). These reports include the general evaluation of the judicial systems of the 46 member states of the Council of Europe (CEPEJ, 2024a) in 2022 and the country profiles provided therein (CEPEJ, 2024b). It should be noted that the CEPEJ reports provide significant data regarding the Turkish administrative judiciary's position among Council of Europe countries, based on criteria such as the number of judges assigned to administrative courts, the current workload of these courts, and the time required to resolve cases. Furthermore, this study seeks to reveal the impact of recent political, social, and legal developments in Türkiye on the workload of administrative courts. Finally, concrete recommendations will be proposed to alleviate the workload of the administrative judiciary.

2. General Overview of First Instance Administrative Judicial Bodies

Within the framework of Türkiye's judicial system, administrative courts were established in 1982 under Law No. 2576 and function as first-instance administrative judicial bodies. Administrative courts are composed of a president and an adequate number of members, with court panels consisting of a president and two members. These courts serve as general jurisdiction courts tasked with resolving all administrative disputes that are not assigned by law to judicial courts. Additionally, administrative courts do not fall within the jurisdiction of specialized courts within the administrative judiciary, such as the Council of State and tax courts (Akyılmaz et al., 2024).

Administrative courts represent the first tier in the judicial resolution of disputes arising from administrative acts, actions, and contracts. To understand the workload and caseload intensity of administrative courts, it is essential to consider factors such as the number of cases filed annually, the number of cases returned following reversals at the appellate and higher appellate levels, and the average duration required to adjudicate a case.

² The numerical data used in this study, unless otherwise specified, were obtained from the publication titled "Justice Statistics," published in 2023 by the Directorate General of Criminal Records and Statistics of the Ministry of Justice. See, <https://adlisicil.adalet.gov.tr>.

According to the 2023 data from the Republic of Türkiye Ministry of Justice, the number of ongoing cases in administrative courts and the number of cases filed annually in these courts have shown a significant increase over the past four years. For instance, the total number of cases in administrative courts was 361,167 in 2020, rising to 498,627 in 2023. Of these, 237,823 cases were initiated in 2019, compared to 337,676 cases in 2023. Interestingly, despite this increase, the average duration of case proceedings in administrative courts has shortened in 2023 compared to 2020 and 2021. Specifically, the average time required to adjudicate a case in administrative courts decreased from 244 days in 2020 to 173 days in 2023. On the other hand, the number of cases returned to administrative courts following reversals by regional administrative courts or the Council of State has also steadily increased. This trend has had a notable adverse impact on the workload of administrative courts.

According to CEPEJ's 2022 report (CEPEJ, 2024a, p. 124), Türkiye ranks among the top Council of Europe member states in terms of the average case resolution and completion time, which stands at 167 days.³ In Türkiye, the percentage of cases pending for more than two years in first-instance courts is 2%, one of the lowest rates among Council of Europe member states.

Additionally, the total number of cases filed annually (including newly filed and reversed cases) per 100 people in first-instance courts in Türkiye is 0.50. This figure is slightly above the median value of approximately 0.40 for Council of Europe member states. At this point, it can be asserted that Türkiye needs to develop permanent and structural solutions in order to reduce the number of disputes in first-instance administrative courts.

2.1. Workload Arising from Disputes under Law No. 6458

According to Ministry of Justice data, when disputes in administrative courts are analyzed in terms of their nature and the legislation they pertain to, disputes arising from Law No. 6458 on Foreigners and International Protection rank first. Law No. 6458 was enacted in 2013 to address the fragmentation in the legislation concerning asylum seekers and refugees. Under this law, there has been a significant increase in recent years in disputes stemming particularly from administrative actions related to applications for international protection (Ocak, 2019). For instance, based on case index data for cases filed during the year, the number of lawsuits filed in 2023 is 24 times higher than the number of cases filed in 2015. It should also be noted that out of the

³ The average case completion time in Council of Europe member states is 396 days (CEPEJ, 2024a).

498,627 cases in administrative courts in 2023, 98,080 originated from disputes under Law No. 6458.⁴

As a result of the significant increase in the number of disputes arising from Law No. 6458, the average duration of these cases has progressively increased. Namely, while the average resolution time for disputes under Law No. 6458 was 85 days in 2015, this duration rose to 168 days in 2023. It is beyond doubt that this situation is closely linked to the large number of individuals subject to Law No. 6458, particularly those residing in Türkiye due to the ongoing civil war in Syria, as well as the high volume of administrative actions taken concerning these individuals. Furthermore, it should be emphasized that the increase in the number of lawsuits has been paralleled by a steady rise in the average case duration for these disputes.

2.2. The Impact of the February 6 Earthquakes on Administrative Judiciary

The most significant event affecting Türkiye in 2023 was undoubtedly the earthquakes centered in Kahramanmaraş on February 6, 2023. In addition to the numerous adverse consequences these earthquakes brought, they also imposed a substantial burden on the legal system. According to data from the Ministry of Justice, the number of disaster-related lawsuits filed in administrative courts increased dramatically, from 1,621 cases in 2022 (Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, 2022) to 42,254 cases in 2023.

To partially mitigate the impact of the February 6 earthquakes on the workload of the administrative judiciary, the Ministry of Justice established new administrative courts in various provinces within the earthquake-affected region on different dates. In this context, the Osmaniye Administrative Court was established through a decision published in the Official Gazette on April 8, 2023. Subsequently, through another decision published in the Official Gazette on October 27, 2023, a total of 20 additional administrative courts were established across nine provinces in the earthquake zone. These measures aimed to alleviate the burden placed on the administrative judiciary by earthquake-related cases.

The increase in the number of lawsuits arising from administrative actions established after the February 6 earthquakes has created the need for a new judicial procedure that allows for faster resolution compared to the ordinary judicial process provided under

⁴ In terms of the number of cases in administrative courts, the second most common category of disputes pertains to issues related to civil servants, with 82,089 cases, while the third most common category involves full remedy actions with 51,213 cases.

Law No. 2577 on Administrative Judicial Procedures (Çınarlı, Bilgin, Avcıoğlu Aksoy, Çaptuğ Dilek, 2023). In this regard, Provisional Article 11, added to Law No. 2577 through Law No. 7471 published in the Legal Gazette on November 9, 2023, represents a significant step toward implementing an expedited judicial procedure. This legal regulation introduces distinct rules, deviating from the general judicial procedure prescribed in Law No. 2577, for annulment cases filed against administrative actions based on damage assessment reports related to the aftermath of the February 6 earthquakes.⁵ The aim of Provisional Article 11 is to accelerate judicial proceedings for these specific disputes. However, it is evident that the administrative courts established in the earthquake-affected regions must become operational as soon as possible to achieve this objective (Çınarlı et al., 2023).

3. Regional Administrative Courts

Regional administrative courts, established in 1982 under Law No. 2576, were initially tasked with reviewing "objection" applications against decisions of first-instance courts prior to the legal amendments of 2014 (Şimşek, 2016). With the aim of reducing the workload of the administrative judiciary, these courts began functioning as appellate bodies on July 20, 2016, marking the transition to a three-tier judicial system in administrative law (Keskin, 2016). Consequently, the appellate process became a general and ordinary legal remedy available against first-instance court decisions (Karahanoğulları, 2019; Ulusoy, 2020).

Decisions rendered by regional administrative courts upon appellate review may only be subject to further appeal before the Council of State (Danıştay) in cases explicitly specified under Law No. 2577. A key distinction between the appellate and cassation processes in administrative judiciary is that while cassation involves only a review of legality, the appellate process entails both substantive and legal review (Çağlayan, 2022).

Following this reform, the role of regional administrative courts within the administrative judiciary expanded significantly. These courts consist of at least two chambers one administrative and one tax. The number of chambers may be increased or decreased by

⁵ In this context, under Provisional Article 11, the preliminary examination period for filed cases has been reduced to 10 days, while the periods for submitting a defense, filing an appeal, and responding to an appellate petition have been shortened to 15 days. Additionally, it has been stipulated that objections cannot be raised against decisions regarding requests for a stay of execution.

the decision of the Council of Judges and Prosecutors (HSK), upon the recommendation of the Ministry of Justice.

An analysis of recent data provided by the Ministry of Justice on regional administrative courts reveals a notable increase in both the average duration of case resolution and the case completion rate over the years. For example, the average time required to resolve a case in the administrative litigation chambers of these courts rose from 149 days in 2020 to 194 days in 2023. Conversely, the case completion rate increased significantly during the same period, from 84.1% to 104.4%. Additionally, the number of cases carried over from the previous year in the administrative litigation chambers of regional administrative courts has been steadily increasing since 2018. Another critical indicator of the workload in these courts is the number of cases assigned per judge. In 2020, the number of cases per judge was 763, which escalated to 1,033 by 2023. It is noteworthy that approximately 66% of these cases consist of newly filed cases in regional administrative courts. This figure represents the second-highest case among all judicial bodies, following the Constitutional Court.

According to data from the CEPEJ, the total number of cases (including newly filed cases and those carried over from the previous year) per 100 individuals in regional administrative courts in Türkiye is 0.41 (CEPEJ, 2024b). This figure, which significantly contributes to the heavy workload of regional administrative courts, is far above the median value of approximately 0.1 among Council of Europe member states for this criterion. On the other hand, the proportion of cases pending for more than two years in Türkiye's regional administrative courts is 2% (CEPEJ, 2024a), demonstrating that Türkiye is in a more advanced position compared to many other Council of Europe member states.

3.1. Workload of the Ankara and Gaziantep Regional Administrative Courts

An analysis of the Ministry of Justice's 2023 data for individual regional administrative courts reveals that the Ankara Regional Administrative Court is under a significantly heavier workload compared to the other eight regional administrative courts in Türkiye. Specifically, approximately 37% of the 366,905 total cases, amounting to 135,595 cases, in the administrative litigation chambers of regional administrative courts across the country were handled by the Ankara Regional Administrative Court in 2023.

The primary factor contributing to this disproportionate workload is undoubtedly the high number of cases adjudicated in Ankara's administrative courts under the general

jurisdiction rule stipulated in Article 32 of Law No. 2577. This is because the Ankara Regional Administrative Court is responsible for the appellate review of decisions rendered by Ankara's administrative courts in cases filed against administrative actions taken by central government bodies and numerous other public institutions. Consequently, the workload of the Ankara Regional Administrative Court has reached a substantial level.

Another regional administrative court facing a significant workload is the Gaziantep Regional Administrative Court.⁶ In fact, the administrative litigation chambers of the Gaziantep Regional Administrative Court handle more cases than the combined total in the administrative litigation chambers of the Adana, Samsun, and Erzurum Regional Administrative Courts.⁷ The primary factor contributing to this heavy workload is the disputes arising from Law No. 6458 on Foreigners and International Protection. Additionally, the Gaziantep Regional Administrative Court is the designated appellate body for first-instance court decisions from several provinces, including Kahramanmaraş, Adıyaman, and Malatya, which were heavily affected by the February 6 earthquakes. This factor further increases the court's workload. In light of these challenges, the decision of the Council of Judges and Prosecutors to assign the 7th and 9th administrative litigation chambers of the Gaziantep Regional Administrative Court exclusively to disaster-related cases (Türkiye Cumhuriyeti Hâkimler ve Savcılar Kurulu, 2023) is a significant and prudent step toward managing this burden.

3.2. Regulations on Monetary Thresholds for Appeals and Cassation in Administrative Judiciary

The number of cases carried over to the next year in the administrative litigation chambers of regional administrative courts consistently increased until 2023. However, there was a partial decrease in the number of cases carried over from 2023 to 2024. This decrease is primarily attributed to the fact that the number of new cases filed in 2023 was approximately 28,000 fewer than in 2022. One of the main reasons for the reduction in case numbers in 2023 is the adjustment of the monetary threshold for appeals pursuant to the relevant legislation. The revaluation rate for 2022 was applied at 122.93%, resulting in an increase in the monetary threshold for filing appeals from

⁶ In 2023, the number of cases in the administrative litigation chambers of the Gaziantep Regional Administrative Court was 53,129.

⁷ In 2023, the number of cases in the administrative litigation chambers of the Adana Regional Administrative Court was 13,637; in the Samsun Regional Administrative Court, it was 12,628; and in the Erzurum Regional Administrative Court, it was 25,492.

9,000 TL to 20,000 TL. This development significantly impacted the volume of appeal cases. Moreover, it should be emphasized that the uncertainty regarding the effective date for applying the monetary threshold contributed to an increase in the number of final administrative court decisions.

In this context, the Constitutional Court's annulment of the monetary threshold regulations for appeals and cassation in Law No. 2577 (Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi, K. 2023/184 and K. 2023/142) is a noteworthy development. The annulled provisions had created uncertainty regarding which monetary threshold should be applied when filing appeals in administrative judiciary proceedings (Usta, 2024). This uncertainty affected the stage at which decisions by administrative judicial bodies became final. Additionally, the annulled provisions in Law No. 2577 imposed limitations on the right to seek legal remedies and the freedom to seek justice for the parties involved in disputes (Yılmaz, 2023; Ulusoy, 2024). This, in turn, had implications for the workload of the courts. In response, the legislature considered the Constitutional Court's decisions and amended Law No. 2577 through Law No. 7524, published in the Official Gazette on August 2, 2024. Following this amendment, the monetary thresholds specified for legal remedies are now determined based on the date on which administrative or regional administrative courts render their final decisions. This amendment effectively resolved the existing uncertainty regarding which monetary threshold to apply when seeking legal remedies in administrative courts.

4. The Council of State

The history of the Council of State (Danıştay) dates back to the Ottoman absolutist period, specifically to the "Şûra-yı Devlet", which was officially inaugurated on May 10, 1868 (Özdeş, 1968). While the Şûra-yı Devlet primarily undertook non-judicial functions during this period, it also exercised judicial authority in matters such as civil servant trials and "resolving disputes between the government and individuals" (Karahanoğulları, 2005). Due to the political conditions of the time, the activities of the Şûra-yı Devlet were interrupted from 1922 to 1927. However, it gained its first constitutional basis with the 1924 Constitution (Eraslan, 2020), and Law No. 669 on its establishment entered into force on December 7, 1925. Its organizational structure was later revised under Law No. 3546 on the Council of State (Şûra-yı Devlet), enacted in 1938. With the 1961 Constitution, the institution was renamed the Council of State (Danıştay), and its primary function was defined as judicial function, with its administrative duties reduced to an exceptional level (Sezginer, 2017). The organizational structure of the Council of State

during the 1961 Constitution period was established by Law No. 521, which came into force on December 31, 1964.

Similar to its status under the 1961 Constitution, the Council of State is included in the "Judiciary" section among the "Higher Courts" in the 1982 Constitution. The duties, structure, functioning, and personnel of the Council of State are regulated by the Council of State Law No. 2575, enacted on January 6, 1982, and still in force today. Although the Council of State performs certain administrative functions, as outlined in Article 24 of the Council of State Law, where it acts as a first-instance court in specific disputes, the vast majority of its workload consists of cases it handles as a cassation authority in administrative judiciary (Eraslan, 2020).

According to the 2023 data from the Ministry of Justice, the number of cases per judge in the Council of State decreased from 889 in 2015 to 518 in 2023. Similarly, the number of cases carried over to the following year steadily declined, from 264,358 in 2016 to 112,827 in 2023. It is noteworthy that the number of new cases filed in the Council of State peaked in 2016, the year of the July 15 coup attempt, reaching 270,463 cases. However, this figure dropped significantly to 87,948 in the following year, a change undoubtedly resulting from the activation of regional administrative courts as appellate bodies in July 2016. Additionally, after the start of the pandemic, the number of new cases filed in 2021 increased by approximately 29,000 compared to the previous year. The number of cases carried over from the previous year in the Council of State also peaked in 2017 before beginning a steady decline. The average time required to resolve a case in the Council of State similarly peaked after July 15, reaching 749 days, but dropped to 377 days by 2023. These data indicate that while the workload of the Council of State has increased during certain periods, there is a general trend toward reduction. In terms of decisions rendered in 2023, the Council of State issued a total of 114,923 decisions as a cassation authority. Approximately 48% of these upheld the appealed decision, while around 9% resulted in reversals. This demonstrates the accuracy of decisions made by regional administrative courts during appellate review, underscoring their overall effectiveness.

According to CEPEJ data, the total number of cases in the Council of State per 100 individuals annually (including newly filed and carried-over cases) is 0.104. This figure is significantly above the median value of approximately 0.04 among Council of Europe member states for this criterion (CEPEJ, 2024b). On the other hand, the proportion of cases pending for more than two years in the Council of State is 28% (CEPEJ, 2024a),

which is considerably higher compared to administrative and regional administrative courts. Regarding this criterion, Türkiye is in a better position than Italy, Albania, and Croatia among Council of Europe member states. However, due to insufficient data provided to the Commission (CEPEJ, 2024a), a comprehensive evaluation of member state rankings is not feasible.

5. Conclusion

The judicial oversight of the acts and actions of public legal entities, which have the power to unilaterally create legal effects through the exercise of public authority, is an indispensable part of the rule of law. The most critical condition for the effective and healthy functioning of the administrative judiciary is to protect fundamental rights and freedoms and act in accordance with the principle of the rule of law in the execution of administrative acts and actions. By doing so, the number of disputes brought to the judiciary will decrease, enabling the administrative judiciary system to operate more efficiently. Indeed, according to data provided by the Ministry of Justice, the average annulment rate in annulment lawsuits filed in the administrative judiciary in Türkiye over the past four years is approximately 29%. This figure highlights that a significant portion of the workload in the administrative judiciary stems from unlawful administrative actions. Therefore, it is evident that both the qualifications of newly appointed public officials and the competence of existing public personnel must be enhanced. Consequently, decision-makers will need to exercise greater diligence in their actions and decisions.

Furthermore, both the legislative body and institutions such as the Ministry of Justice and the Council of Judges and Prosecutors (HSK) must take timely measures to ensure that administrative cases are resolved with minimal expense and as swiftly as possible, as mandated by Article 141 of the Constitution. In this regard, it is crucial that administrative courts established in 2023 and 2024, but not yet operational, commence their activities without delay. Additionally, to alleviate the heavy workload of the Ankara and Gaziantep Regional Administrative Courts, the establishment of new regional administrative courts would be a prudent step. In order to reduce the number of lawsuits, it may also be worth considering making alternative dispute resolution methods more functional for disputes falling under the administrative judiciary. Ensuring that administrative bodies act in compliance with the law without requiring court intervention or resolving disputes between the administration and individuals without resorting to litigation, could significantly reduce the burden on the administrative judiciary. In particular, the introduction of an effective and expedited administrative remedy before

litigation should be prioritized for disputes arising from Law No. 6458, which constitute a significant workload for administrative courts. Furthermore, it is evident that applications to the Ombudsman Institution could also contribute to reducing the number of lawsuits.

The Council of Judges and Prosecutors must fulfill its duties with precision, particularly regarding changes to judicial jurisdictions, specialization, and increasing the number of chambers in courts. This requires meticulous planning and well-founded assessments. In this context, ensuring specialization in the administrative courts of Ankara and Istanbul, as well as providing judges in these courts with geographical tenure, could yield positive outcomes. Such measures would not only facilitate quicker and easier access to justice through administrative courts but also contribute to enhancing the competency of administrative judges. Furthermore, improving the current state of the administrative judiciary in line with the proposed recommendations would undoubtedly play a significant role in advancing Türkiye's adherence to the standards of the rule of law.

References

- Akyılmaz, B., Sezginer M. and Kaya, C. (2024). *Türk idari yargılama hukuku (10. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ayanoğlu, T. (2004). *Uyuşmazlık mahkemesi kararlarına göre idari eylemin tanımlanması*. İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Çağlayan, R. (2022). *Türk idarî yargılama hukûku (14. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çınarlı S., Bilgin H., Avcıoğlu Aksoy E. and Çaptuğ Dilek M. (2023). 6 Şubat Depremi nedeniyle açılan idari davalarda özel yargılama usulü. *İzmir Bakırçay Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4(8), 113–134.
- Council of Europe, (2024a). European Judicial Systems CEPEJ Evaluation (Part 1 General Analyses). <https://rm.coe.int/cepej-evaluation-report-2024-general-analyses/1680b1e91d>.
- Council of Europe, (2024b). European Judicial Systems CEPEJ Evaluation (Part 2 Country Profiles). <https://rm.coe.int/cepej-evaluation-report-2024-country-profiles/1680b1e7d0>.
- Eraslan, Z. (2020). Danıştay. *Atatürk Ansiklopedisi* içinde. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/danistay/>
- Erkut, C. (1990). *İptal davasının konusunu oluşturması bakımından idari işlemin kimliği*. Ankara: Danıştay Matbaası.
- Gözler, K. (2019). *İdare hukuku C. 2 (3. Baskı)*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karahanoğulları, O. (2005). *Türkiye'de idari yargı tarihi (Internet sharing)*.
- Karahanoğulları, O. (2019). *İdari yargı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Keskin, Z. (2016). İdari yargıda istinaf kanun yolu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (126), 235–262.

- Ocak, K. (2019). 6458 sayılı kanun uyarınca yapılan uluslararası koruma başvurularının Türk idari yargısında ele alınması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (XXIII), 363–393.
- Özdeş, O. (1968). Danıştay'ın tarihçesi. *Yüzyıl Boyunca Danıştay 1868–1968* içinde (41–224. pp.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sezginer, M. (2017). Dünden bugüne Conseil D'etat ve Danıştayın inceleme ve danışma fonksiyonu. *Danıştay ve İdarî Yargı Günü 149. Yıl Sempozyumu* içinde (101–132. pp.). Ankara: Danıştay Yayınları.
- Şimşek, M. (2016). İdari yargıda itiraz ve istinaf kanun yollarının karşılaştırılması. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, (7), 961–985.
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı (2023). *Adalet İstatistikleri 2022*. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/29032023141410adalet_ist-2022cal%C4%B1sma100kapakl%C4%B1.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı, (2024). *Adalet İstatistikleri 2023*. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADAlet_ist-2023CALISMALARI59.pdf
- Türkiye Cumhuriyeti Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK), (2023). *Gaziantep Bölge İdare Mahkemesi iş bölümü kararı*. <https://www.hsk.gov.tr/Eklentiler/010820231827gaziantep-bo-lge-i-dare-mahkemesi-i-s-bo-lu-mu-kararipdf.pdf>
- Ulusoy, A. (2020). *İdari yargılama hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ulusoy, A. (2024). İdari Yargı'da temyiz parasal sınırı hakkındaki Anayasa Mahkemesi iptal kararının değerlendirilmesi. *Danıştay Dergisi*, (157), 9–34.
- Usta, Ö. (2024). İdari yargıda temyiz kanun yoluna ilişkin parasal sınır şartı ve Anayasa Mahkemesinin iptal kararının değerlendirilmesi. *Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 247–286.
- www.anayasa.gov.tr.
- Yılmaz, S. (2023). İdari yargıda 'parasal sınırlar'ın konu ve zaman bakımından uygulanması sorunu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 72 (4), 1905–2006.

Thoughts Regarding Amendment in Non–Pecuniary Damages on Turkish Administrative Judicial Procedure Law

Türk İdari Yargılama Hukukunda Manevi Tazminatta Islaha İlişkin Düşünceler

 Seyit Rasim Doru

Istanbul University, Türkiye

srdoru@istanbul.edu.tr

Received: 10 November 2024

Accepted: 13 December 2024

Published: 30 December 2024

Abstract: There are two types of lawsuits in Turkish Administrative Procedural Law, namely annulment lawsuit and full remedy lawsuit. In full remedy lawsuits, the compensation requested is both pecuniary and non–pecuniary. The amendment of pleadings in full remedy lawsuits can be used by increasing the requested amount once until the final decision. This possibility to increase the amount of the claim has been introduced later in the Turkish Administrative Judicial Procedure Law. After the introduction of this regulation, it has been discussed whether it can be applied to non–pecuniary damages claims. In order to express these, we will first examine the concept of amendment in civil procedure law in general and its application by substantiating with the Court of Cassation rulings. Then the Council of State will be set forth. Subsequently, we will express our views on this area of debate, where the judicial and administrative judiciary have different decisions, that amendment in non–pecuniary damages should be possible in terms of administrative judiciary, that although it is made once as a rule, it can be made again in case new events arise, that this right should sometimes be recognized at the appeal stage too, and that this request can be asserted later, even if it is not included in the first petition.

Keywords: Turkish Administrative Judicial Procedure Law, Non–Pecuniary Damages, Mental Harm, Amendment, Increasing the Value of the Case

Öz: Türk İdari yargılama hukukunda iki tip dava bulunmakta olup bunlar iptal davası ve tam yargı davasıdır. Tam yargı davalarında talep edilen tazminat hem maddi hem manevi yönden olmaktadır. Tam yargı davalarında islah imkanı da kural olarak yargılama aşaması devam ederken meydana gelen gelişmelere göre, nihai karar verinceye kadar talep edilen miktarın bir kez artırılabilmesi suretiyle kullanılabilir. Bu artırma imkanı Türk İdari Yargılama Hukuku'nda sonradan getirilmiş bir düzenlemedir. Bu düzenleme getirildikten sonra manevi tazminat talepleri bakımından da bunun

uygulanıp uygulanamayacağı tartışılmıştır. Bunları ifade edebilmek için önce genel olarak medeni usul hukukundaki islah müessesesini ve uygulamasını da Yargıtay kararlarından örnekler vererek inceleyeceğiz. Sonra Danıştay yaklaşımından söz edeceğiz. Akabinde, adli yargı ve idari yargının farklı yönde kararlarının bulunduğu bu tartışma alanında idari yargı bakımından manevi tazminatta islahın mümkün olması gerektiği, kural olarak bir kez yapılırsa da yeni olayların ortaya çıkması durumunda yeniden yapılabileceği, istinaf aşamasında da bu hakkın bazen tanınması gerektiği, ilk dilekçede yer almasa dahi bu talebin sonradan ileri sürülebileceğine dair görüşlerimizi ifade edeceğiz.

Anahtar kelimeler: *Türk İdari Yargılama Hukuku, Manevi Zarar, Manevi Tazminat, Islah, Dava Değerinin Artırılması*

1. Introduction

Amendment is defined as "to make something better, to correct, to improve, to partially or completely correct a procedural action taken by one of the parties in the case" in the Ministry of Justice's legal dictionary¹. The concept of amendment is basically regulated in Articles 176 and following of the Code of Civil Procedure No. 6100. The phrase "Each party may partially or completely amend the procedural actions it has taken" appears in paragraph 1 of Article 176. Thus, the meaning of amendment is expressed. In the Administrative Judicial Procedure Law No. 2577, amendment of pleadings was added to Article 16 of the Law with the alteration made in 2013. Accordingly, "*However, the amount stated in the petition for full judgement may be increased for one time only by paying the fee until the final decision is made, regardless of the time limit or other procedural rules, and the petition for increasing the amount shall be notified to the other party to respond within thirty days.*" Thus, while previously there was no possibility to increase the value of the case in the administrative judiciary, with this regulation, the right to amend pleadings has been granted in administrative judiciary. The amendment of pleading allows the plaintiff to bring before the court with a new petition any matter that was not raised, forgotten, miscalculated or unknown to the plaintiff at the time of filing the lawsuit.

There are also distinctions regarding at which stage of the lawsuit and on which subject the amendment can be made. In other words, whether or not amendment can be made comes to the agenda in both pecuniary and non-pecuniary damages claims. Therefore, in this study, we will examine the legal status of the concept of amendment in both the judicial and administrative judiciary. Subsequently, we will explain the meaning of non-pecuniary damages and the conditions for claiming them. Then, we will explain whether

¹ (online) <https://sozluk.adalet.gov.tr/ISLAH>, Accessed by 20 November 2024

the non-pecuniary damages can be increased by amendment in cases claiming non-pecuniary damages. We will discuss the decisions of the Council of State's and the Court of Cassation's on this subject. By pointing out the different approaches, we will finally explain our views and opinions on the subject.

2. Non-Pecuniary Damages and Amendment (of Pleadings) in Civil Procedure Law

Although an amendment is defined as "improving or correcting something, it should be noted that judicial law gives it more specific and technical meanings. For instance, revising the calculation or fixing an error in a judgment's drafting are not qualified as amendment of pleadings. Amendment, on the other hand, is the modification and reformation of the content of the claims and defences put forward by the parties (Pekcanitez, Özekes, Akkan and Taş Korkmaz, 2017). In other words, amendment of pleading is the submission of a claim that has not been mentioned before, or the alteration of the content and amount of a claim that has been mentioned.

After the reply and second pleadings are mutually filed, the parties are not permitted to change or expand their claims and defences, according to Article 141 of Law No. 6100. The second paragraph lists two possible exceptions to this rule: The other party's consent and the amendment. From this point, we understand that if other party does not expressly consent, the only way to remove an issue from being subject to the prohibition on the extension and alteration of claims and defences and to make it subject to the trial, is amendment. However, partial or full amendment of pleadings are only taken into account in relation to "procedural" transactions that are carried out by the parties, as stated in Article 176 of Law No. 6100 (Tulumlu, 2013). But according to other views, this is untrue, and any matter falling under the prohibition's purview can be amended to bring it before the court, not just procedural transactions (Atalı, Ermenek and Erdoğan, 2024). As it is understood, the corrections that occur during the process prior to the prohibition starting or that have the other party's consent do not require an amendment of pleading. Reaching the material reality (justice) at the conclusion of the judgment is the aim of the amendment (Arslan, Yılmaz, Taşpınar Ayvaz, Hanağası and 2022). Because the proceedings will be continued and concluded based on an incorrect procedural procedure or clause if there is no chance for amendment. This evaluation is contrary to law and justice.

Amendment is a one-time remedy. Therefore, regardless of whether it is partial or complete, the plaintiff or the defendant may use this possibility only once within the

period stipulated in the legislation (Çınarlı and Açar, 2017). Regardless of the type of lawsuit, the amount of the lawsuit can be increased or decreased, according to the civil procedure doctrine (Kara, 2017) and the opposite opinion states that the amount of the lawsuit cannot be decreased through amendment, instead, partial waiver or partial withdrawal of the lawsuit will be used (Arslan et al., 2022). According to civil procedure law, the allotted time frame is the amount of time until the fact finding stage is concluded. The amendment request may be submitted up until this point. When does the inquiry conclude, then? There are five fundamental steps in the process, as stated in Law No. 6100. These include the following: petition exchange (Articles 118–136), preliminary examination (Articles 143–293), termination of the investigation and oral proceedings (Articles 184–186), and judgment (Article 294 et seq.). Regulations 184 and 185 of the Law govern the process for ending the investigation. Accordingly, at the end of the investigation, the court asks for explanations from the parties for the entire investigation, and after these explanations, if it concludes that there is no situation that requires further investigation, it terminates the fact finding stage and notifies (announces) this to the parties. Naturally, the precise time of investigation termination becomes problematic when the court panel fails to fulfil the duties outlined in this provision, even though the law clearly regulates the time of investigation termination. For this reason, the obligations in these provisions regarding the termination of the investigation must be fully satisfied to clearly establish the timeframe. Article 357 of Law No. 6100 states that there is no chance of amendment during the appeal stage; however, since there is a re–investigation, it is also stated that the possibility of amendment should be permitted during the appeal stage (Pekcanitez et al., 2017). In cases where re–investigation is conducted, it is stated that amendment should be permitted under specific conditions, but at the Court of Cassation stage, amendment is not possible because only legal control is exercised at that stage (Atalı et al., 2024).

Amendment can be requested orally or in writing because it is a legal right. The court's or the other party's acceptance is not a prerequisite for using this option. That is to say, if the party requesting the pleading amendment does so in compliance with the law and meets the requirements, the request cannot be denied. However, this, of course, does not mean that the amendment request will not undergo any preliminary inspection. Because this right, which can be used only once, must be used in accordance with the law (Pekcanitez et al., 2017). If the court finds that the amendment application was made in bad faith, Article 182 of Law No. 6100 states that the applicant will be subject to both a disciplinary fine and compensation. Nonetheless, the Court of Cassation

acknowledges the option to amend later if the amendment application is found to be null and void; this is not regarded as a second amendment².

Whether the amendment can be used to recover non-pecuniary damages in addition to pecuniary damages is one of the main questions of our research. Unlike pecuniary damages, non-pecuniary damages, which is an institution of the law of liability with its own specific characteristics, is the amount assessed by the court to compensate for the mental harms (emotional distresses). The suffering, grief, and other negative emotions experienced by the party whose personal rights have been infringed upon constitute mental harm (Aridemir, 2008). It is a fact that mental harm cannot be measured in monetary terms. However, this is anticipated in order to guarantee that, using the court's discretion, a fair amount of money is paid to the harmed party in order to partially ease their pain and suffering without leading to enrichment. The question of whether it is possible to increase the non-pecuniary damages resulting from this pain and sorrow either before the lawsuit is filed or after it is filed needs to be examined because the judicial and administrative judiciary have reached differing conclusions on the matter.

3. Approach of the Court of Cassation

It should be noted that the Court of Cassation has three distinct stances on the question of whether non-pecuniary damages are amendable. In its first approach, the Court of Cassation has decided for many years that the non-pecuniary damages are a single and indivisible whole, and therefore cannot be amended³. According to the Court of Cassation's second approach, the requested non-pecuniary damage may be increased in light of new information discovered after the lawsuit process began. It also occasionally emphasized that the case should be accepted and decided as an additional lawsuit, which means that the non-pecuniary damage may also be amended⁴. According to the third approach, non-pecuniary damages are a distinct claim that must be pursued

² 21st Civil Chamber of the Court of Cassation, E. (File number): 2014/10685, K. (Decision Number): 2014/25208, K.T. (Decision Date): 25.11.2014, Lexpera.

³ 2nd Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2012/1678, K. 2020/21498, K.T. 17.09.2012, Kazancı Bilgi Bankası.

⁴ *"In the light of these explanations, when the concrete case is examined, there is no legal obstacle for the plaintiffs to request non-pecuniary damages by amendment in the case duly filed by the plaintiffs. The court's assessment that a right that was not initially claimed cannot be claimed by amendment at the trial stage is incorrect. While the court should examine the merits of the claim for non-pecuniary damages and make a decision according to the result... thus, decision had to be reversed."* 4th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2012/5120, K. 2013/4672, K.T. 14.03.2013, Kazancı Bilgi Bankası.

in a different lawsuit; as such, they cannot be added to the lawsuit through amendment if they were not requested at the outset⁵.

3.1. The First Approach Regarding the Inability to Increase the Non-Pecuniary Damages by Amendment

In the dispute subject to the decision of the Court of Cassation dated 25.06.2024, the plaintiff party in the divorce case increased the amount of both pecuniary and non-pecuniary damages by amendment and the court of first instance accepted this amendment request. However, the Regional Court of Appeal overturned the local court's ruling, declaring that "it is erroneous to award 40.000,00 TL non-pecuniary damages by exceeding the woman's initial request because it is not possible to increase the amount of non-pecuniary damages by amendment in accordance with the principle of indivisibility of non-pecuniary damages.". Upon appeal, the Court of Cassation upheld the decision of the Regional Court of Appeal and therefore accepted that the non-pecuniary damages are a whole and that the amount initially demanded cannot be increased later⁶. Reiterating that a properly filed lawsuit is required for an amendment, the Court of Cassation has determined that neither the non-pecuniary damages not claimed in the lawsuit petition, nor the amount of non-pecuniary damages stated in the lawsuit petition can be increased by amendment⁷. The Court of Cassation states that the grief and sorrow suffered due to an unlawful act is the feeling that should be felt at the time of that act. In other words, by spreading the sorrow and pain over time, it states that it is not possible to divide the non-pecuniary damages, to make some of them the subject of the lawsuit and to reserve the rest. Therefore, the court decides that non-pecuniary damages cannot be divided and must be claimed at once⁸.

3.2. The Second Approach Regarding the Possibility of Increasing the Non-Pecuniary Damages by Amendment

According to the Court of Cassation's approach, a claim for non-pecuniary damages may be included in the petition regarding the amendment of a claim regardless of whether it was asked for in the initial petition. For example, in a dispute, the plaintiff requested the

⁵ 22nd Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2020/190, K. 2020/1382, K.T. 03.02.2020, Kazancı Bilgi Bankası.

⁶ 2nd Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2023/6771, K. 2024/4833, K.T. 25.06.2024, Lexpera.

⁷ 17th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2016/10831, K. 2017/1213, K.T. 09.02.2017, Kazancı Bilgi Bankası.

⁸ 21st Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2014/10685, K. 2014/25208, K.T. 25.11.2014, Lexpera, For a similar decision, see 11th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2009/912, K. 2009/6146, K.T. 21.05.2009, Lexpera.

collection of 1000 TL pecuniary damages in its lawsuit petition and wanted to secure their rights by stating in petition for amendment that without prejudice to the rights regarding the excess, and the collection of non-pecuniary damages from the defendant jointly and severally, together with legal interest from the date of the incident. The Regional Court of Appeal overturned the local court's ruling that a petition of amendment could not be used to request an issue that was not covered in the initial petition. It has also been acknowledged by the Court of Cassation that a petition for amendment may be used to assert non-pecuniary damages. The Court of Cassation stated that the Regional Court of Appeal should appreciate the amount of non-pecuniary damages at a rate that guarantees deterrence as well as a sense of satisfaction when determining the amount of compensation and decided that the Regional Court of Appeal' judgement did not reach up to that level in terms of compensation. When exercising this discretionary power, the judge should consider the nation's economic situation, the social and economic circumstances of the parties, the money's purchasing power, the parties' ratio of fault, the seriousness of the incident, and, in line with the evolving legal framework, the rate at which it should be valued in order to elicit both deterrence and satisfaction. As can be seen, the Court of Cassation continued to take a different stance in this case as opposed to the General Assembly of Civil Chambers' 2016 decision.

In a different case, the Court of Cassation determined that even though the amendment petition for non-pecuniary damages was not requested at the outset of the lawsuit, it was filed by paying the application fee and the proportionate fee. As a result, the petition should be accepted as an additional lawsuit, and the request for non-pecuniary damages should be decided upon. The amendment can then be made and accepted as an additional lawsuit⁹. In other words, in the second approach, the Court of Cassation has accepted the amendment, but in the third approach below, it has determined that it will not be accepted because the non-pecuniary damages that were claimed later are the focus of another lawsuit¹⁰.

⁹ 21st Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2018/3449, K. 2019/2821, K.T. 11.04.2019, Lexpera.

¹⁰ For the decision of the Court of Cassation upholding the decision of the Regional Court of Appeal in a similar direction, see 10th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2023/6068, K. 2013/13459, K.T. 26.12.2013, Lexpera; In another decision, the Court of Cassation rejected the claim for non-pecuniary damages made by way of amendment petition due to the fact that the required application fee was not paid. In other words, the Court of Cassation stated that if the fees had been paid, a decision should be made on the claim for non-pecuniary damages through amendment. See 10th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2022/12381, K. 2024/2365, K.T. 06.03.2024, Kazancı Bilgi Bankası.

3.3. The Third Approach Regarding the Request for Amelioration of Non-Pecuniary Damages as Other Claims

In the case brought before the Court of Cassation, General Assembly of Civil Chambers on June 15, 2016, where the plaintiff was hurt when the defendant's compressor exploded during the slaughter of an animal. The plaintiff demanded monetary damages and in the ensuing amendment request, he sought non-pecuniary damages in addition to increasing the amount claimed as pecuniary damages. The plaintiff included non-pecuniary damages in the amendment request even though it was not included in the initial lawsuit petition. The Court of Cassation, in its decision¹¹, stated that:

"An amendment is a modification or extension of a transaction that is the subject of the lawsuit, meaning that the transaction is one that has been included in the lawsuit petition. *What has never been included in the statement of claim cannot be expanded upon or changed, i.e., partially amended. (...) It is legally impossible to add something that is not the focus of the case into it and use amendment to make it the focus of the lawsuit. Only monetary damages is at stake in the lawsuit seeking damages based on the tort's cause, for the reasons previously mentioned. Non-pecuniary damages shall be a separate claim that is not the focus of the lawsuit. They cannot be the subject of the amendment for this reason; in other words, the majority of votes supports that the non-pecuniary damages, which were not originally sued in the case in question and are being added to the case with the amendment constitutes a separate claim and will be the focus of a different case. In fact, similar principles were also accepted in the General Assembly of Civil Chambers' decision dated June 29, 2011, which was numbered 2011/1-364-453 E. / K. The decision states that the amendment petition in a lawsuit filed for pecuniary damages cannot include a claim for non-pecuniary damages.* It is unlawful to file a lawsuit through amendment for a matter that was not the focus of the original lawsuit, according to the Court of Cassation, which upheld this stance in a number of rulings over the following years¹². However, in its decision dated 2021, the General

¹¹ Court of Cassation General Assembly of Civil Chambers, E. 2014/4-1193, K. 2016/800, K.T. 15.06.2016, Kazancı Bilgi Bankası.

¹² See 22nd Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2017/18756, K. 2018/26345, K.T. 05.12.2018; 15th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2019/3022, K. 2019/5107, K.T. 11.12.2019, Kazancı Bilgi Bankası; 17th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2019/2082, K. 2020/7164, K.T. 17.11.2020, Kazancı Bilgi Bankası; 8th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2020/1172, K. 2020/7490, K.T. 24.11.2020, Kazancı Bilgi Bankası; 3rd Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2020/5139, K. 2021/4821, K.T. 28.04.2021, Kazancı Bilgi Bankası; 3rd Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2020/5021, K. 2021/7476, K.T. 28.06.2021, Kazancı Bilgi Bankası; 11th Civil Chamber of the Court of Cassation, E. 2022/4227, K. 2023/6388, K.T. 02.11.2023, Kazancı Bilgi Bankası; Court of Cassation 1st Civil Chamber, E. 2023/1004, K. 2024/4007, K.T. 30.05.2024, Kazancı Bilgi Bankası.

Assembly of Civil Chambers adopted an approach similar to the second approach that was explained under the heading (3.2.) above. The court considered and granted the amendment request as a correction of the amount claimed, rather than as a new lawsuit¹³.

As is evident, there is no agreement within the Court of Cassation regarding the treatment of the concept of amendment. Because even though the Court of Cassation essentially uses the three methods listed above, the Court is also able to make decision that are similar to or different from these methods. According to our analysis, there are more rulings that state that non-pecuniary damages cannot be raised through an amendment request, but there are also a lot of rulings that go the other way. Since we will discuss our thoughts on the acceptance or rejection of the request for a change in non-pecuniary damages at the end, it will be sufficient to include them under this heading.

4. Non-Pecuniary Damages and Amendment in Administrative Judicial Procedure Law

Although the judicial judiciary upholds the same position which was previously described, the administrative judicial procedural law opts a slightly different position. Since the amendment procedure was introduced in 2013 with the addition of the phrase to paragraph 4 of Article 16, the Administrative Procedure Law No. 2577 did not mention the amendment provisions in Article 31. Before the addition of this paragraph, there were different opinions in the legal doctrine regarding the applicability of amendment in administrative judiciary and likewise the Council of State did not accept amendment as an institution (Çınarlı and Açar, 2017). However, according to the Constitutional Court, the legislator had the right to decide whether or not to amend Article 31 of Law No. 2577¹⁴. Nevertheless, the institution of amendment was first used in the administrative judiciary in 2013, following the amendment of Law No. 2577.

¹³ "(...) with this decision, the increase in the amount through amendment is not considered as an additional lawsuit and is only considered as a change in the amount written in the statement of claim, in other words, as a correction of this amount. As a result of this decision, it is no longer possible to consider the amendment for an increase in the amount as an additional lawsuit, and it should be accepted as a correction of the amount in the statement of claim.(...)" See Court of Cassation General Assembly of Civil Chambers, E. 2020/21-196, K. 2021/195, K.T. 04.03.2021, Kazancı Bilgi Bankası.

¹⁴ "...Despite the principle of *ex officio* examination in the administrative proceedings, the fact that the Law No. 2577 does not include the institution of amendment, which aims to fully or partially correct the procedural party actions within the context of the review authority based on the request of the parties in the civil proceedings, falls within the discretionary power of the legislator in determining the procedural

The judgements against Turkey by the European Court of Human Rights serve as the rationale for this legal change. Due to the fact that the amount of compensation sought is decided in the petitions for full judgment and cannot be amended later, the administrative judiciary has introduced the possibility of amendment as an institution. The fact that a plaintiff was not granted the right to increase the amount demanded in a case where it was later understood that the damage was actually higher while in a pending case was found in violation with ECHR with respect to right to a fair trial (Akyılmaz, Sezginer and Kaya, 2019). This possibility is only valid in full remedy lawsuits and is related to the increase of the amount in a pending case. As a result, an action for annulment cannot add a new issue to an existing claim or amend or expand the claims in the statement of claim (Aslan, 2023).

Individuals may suffer pecuniary or non-pecuniary harm as a result of any administration action. Non-pecuniary damage can be divided into two as non-pecuniary damages with material effects and purely non-pecuniary damages without material effects. For example, sorrow and pain arising from a damage to the physical integrity of a person, which prevents them from working, have moral and material aspects. Purely mental harm, however, is the anguish and suffering that a person experiences when compelled to participate in an activity or conversation that goes against their values. Furthermore, one can demand non-pecuniary damages without also asking for material compensation, and monetary damages does not always equate to mental harm (Tan, 2018). In order to express the nature and severity of the administration's fault in the incident, it is also necessary to determine the amount of non-pecuniary damages that should be assessed against the non-pecuniary damages suffered by the person in question in terms of the development and outcome of the concrete event and the person's peculiar situation. This amount should not lead to enrichment of the person because it is meant to be solely moral satisfaction (Koçak, 2021 / 2).

A pleading amendment in a full remedy action, like in civil proceedings, can only be made once and is limited to the amount increase. This request may be made up until the final judgment is issued, as stipulated by the law. If the amount of compensation

laws. When it is considered that the administrative procedure, which does not include institutions such as witnesses, oaths, and the reconsideration of previous judgements, although it is included in the civil procedure, is a system determined according to the characteristics of the jurisdiction to which it is related and the developing judicial conditions, like other procedural laws regulated by law according to the Constitution, it is understood that the plaintiffs and defendants in both judicial systems are not in the same situation and therefore do not need to be subjected to the same legal rules..." Constitutional Court, E. 2004/106, K. 2008/121, K.T. 12.06.2008, Official Gazette (Resmi Gazete), 23.12.2008, no. 27089.

changes at the appeal stage, where the case's merits are retried, the amendment can be made, according to a doctrinaire opinion that states the final judgment also includes the appeal stage (Aslan, 2023). The other view in the legal doctrine states that since the appeal is a legal remedy, it is a step after the final judgment. As a result, the amendment request can only be made up until the stage of the first instance proceedings prior to the final judgment (Çınarlı and Açar, 2017). However, when certain requirements are met, the Council of State has determined that pleading amendments can also be made during the appeal stage¹⁵. The Council of State views the request for the second amendment as illegal¹⁶. However, if it is understood that the damage is more than it was claimed by the plaintiff as a result of a new expert examination after the plaintiff has benefited from the institution of amendment, the Council of State decided that the plaintiff can be given another amendment for the second time¹⁷. Similarly, the Council of State¹⁸, has decided that if the amount claimed in the lawsuit petition turns out to be higher as a result of the research conducted by the court, this issue should be notified to the plaintiff (Akyılmaz et al., 2019). The Council of State has determined that, in compensation cases, individuals should be reminded of the possibility of amendment with an interim decision before deciding on the merits, even though Law No. 2577 does not specifically regulate this in this regard¹⁹. Stated differently, the local court's interpretation of amendment as a right that the parties may freely exercise was not accepted by the Council of State.

5. Approach of the Council of State

Following these general Council of State decisions, we should now specifically address the Council of State's approach towards disputes involving requests for reform in non-pecuniary damages.

In a decision of the Council of State dated 2014²⁰, the Court stated that "... as can be observed, the law does not distinguish between a compensation amount intended to

¹⁵ General Assembly of the Administrative Case Chambers of the Council of State, E. 2019/2001, K. 2020/854, K.T. 09.06.2020, Kazancı Bilgi Bankası.

¹⁶ 2nd Chamber of the Council of State, E. 2016/5431, K. 2017/5042, K.T. 14.06.2017, Journal of the Council of State, no. 146, pg. 86; 10th Chamber of the Council of State, E. 2020/5287, K. 2021/339, K.T. 09.02.2021.

¹⁷ General Assembly of the Administrative Case Chambers of the Council of State, E.2019/2428, K. 2020/388, K.T. 19.02.2020; 10th Chamber of the Council of State, E. 2019/3537, K. 2022/1928, K.T. 07.04.2022; For the decisions, see ASLAN, Z., (2023), pp. 233-244.

¹⁸ 5th Chamber of the Council of State, E. 2015/4089, K. 2015/8104, K.T. 20.10.2015.

¹⁹ 8th Chamber of the Council of State, E.2022/6182, K. 2023/243, K.T. 01.02.2023, Kazancı Bilgi Bankası.

²⁰ 10th Chamber of the Council of State, E. 2009/9938, K. 2014/1117, K.T. 25.02.2014, Kazancı Bilgi Bankası.

compensate material or non-pecuniary damages, but rather states that ‘in full remedy actions, the amount specified in the petition may be increased.’ *In this regard, it is determined that the possibility of an increase as mentioned above applies to both the magnitude of pecuniary damages and non-pecuniary damages. In other words, by paying the fee that corresponds to the increased amount, the plaintiffs can increase the amount of pecuniary and non-pecuniary damages listed in the lawsuit petition for a single instance. They will then submit the petition to the court making the decision.* In this decision, the Council of State stated that amendment is also possible in non-pecuniary damages. The Council of State did not mention any subsequent event in any way and made this decision only on the grounds that there is no difference between the law regarding pecuniary damages and of non-pecuniary damages in terms of amendment.

The Council of State declared in a different 2021²¹ decision that non-pecuniary damages could also be amended. Nonetheless, it claimed that novel information and conclusions about the incident that caused the harm—which has a far more detrimental effect on people’s morals—should have surfaced. The court emphasized that mental harm occurs at the moment of the incident and that it cannot be claimed that this harm has grown unless new information has emerged or been discovered since then. The amendment of non-pecuniary damages is therefore illegal in this dispute since no new information was discovered during the judicial process.

The General Assembly of Administrative Case Chambers of the Council of State issued a decision twenty days after the one mentioned in the previous paragraph, which only stated that there is no distinction in the law regarding amendment and that amendment is possible in non-pecuniary damages. It made no mention of the necessity of an event that occurred later which increased the pain and sorrow²².

The Council of State obviously acknowledges that non-pecuniary damages may be amended in both situations. In other words, it does not mention the indivisible nature of non-pecuniary damage as in the judicial judiciary. It is generally accepted in the legal system that non-pecuniary damages are only admissible once and cannot be changed. However, in line with the regulation established by Law No. 2577, the Council of State determines that amendments are possible without making a distinction between pecuniary and non-pecuniary damages. Additionally, it specifies that amendment may be made during the appeal process. While it has been decided that amendment cannot

²¹ 10th Chamber of the Council of State, E. 2019/10269, K. 2021/530, K.T. 16.02.2021, Lexpera.

²² General Assembly of the Administrative Case Chambers of the Council of State, E.2020/1621, K. 2021/394, K.T. 04.03.2021, Kazancı Bilgi Bankası.

be made after the appellate authority in the judicial judiciary reverses the decision²³, we can say that the Council of State accepts the possibility of amendment at this point as well because the Council of State's perspective is formed based on the criteria of a new trial and emerging facts.

6. Conclusion

It should be highlighted that the Council of State's rulings are more accurate than that of the Court of Cassation after reviewing both judicial and administrative judicial decisions pertaining to the reform of non-pecuniary damages.

First and foremost, it should be emphasized that non-pecuniary damages can and should lead to amendment. This is because non-pecuniary damage may worsen over time, even though it begins to happen as soon as the person experiences it. The person's sadness and pain may worsen as he discovers new information or as he grows more aware of how serious and severe the incident that caused the current harm was. Because of the rise in the person's grief, the claim for non-pecuniary damages should be amended in the later phases of the case. Therefore, the Court of Cassation's approach is incorrect because it rejects the possibility of amendment on the grounds that non-pecuniary damages are indivisible, and they constitute a whole.

Law No. 2577's Article 16 paragraph 4 does not actually make a distinction between the claims. This statement only makes use of "the amount specified in the statement of claim." Thus, we may conclude that non-pecuniary damages are amendable. It can be argued that a claim that is not part of the statement of claim cannot be added to it through amendment because this phrase was clearly stated in text of the abovementioned article. In fact, we have already discussed the Court of Cassation's rulings in this regard. Put differently, only a damage that is specified in the statement of claim may be changed. However, the doctrine states that amending a petition is necessary because people might forget what they were going to claim in the first place. In this regard, it is also possible that people who have endured mental harm—for instance, significant destruction—may forget to include these damages in the petition at that time because of their anguish and grief. If they are unable to pay for legal representation, they might not know what to assert within the petition. Therefore, even if non-pecuniary damage claim is not placed in the original statement of claim, the present author thinks that it should be added by amendment. Because the desire to claim

²³ Court of Cassation General Assembly of Civil Chambers, E. 2022/15-950, K. 2022/1442, K.T. 08.1.2022, Kazancı Bilgi Bankası.

this damage may come to the person's mind much later, after this sadness has somewhat subsided. It would be more accurate to describe this as a later phenomenon. With rare exceptions, however, this claim should not be changed if the non-pecuniary damage was originally stated in the petition and no new information, documents, or developments occurred that would have increased this sadness throughout the judicial process. As the case develops, though, the claim for non-pecuniary damages should undoubtedly be modified if, for instance, the event that caused the damage turns out to be more catastrophic or if a new event is discovered that worsens the distress.

Only one amendment may be made. However the Council of State has allowed this remedy on multiple occasions when the court's *ex officio* examinations result in an extraordinary difference or new damage. In my view, submitting this amendment request after the completion of full expert examination would align the intent of the law. Thus, this request will not be added to the agenda due to ongoing expert reviews. The amendment request should be submitted at every stage where the merits of the case are re-examined. When the requirements are met, the amendment request ought to be submitted during the appeal phase as well. This ensures justice is served, and the institution's goal is to keep the judiciary from making a mistaken decision. Naturally, a certain sum of money does not make the harmed party's suffering go away, but at least the administration is subject to a sanction. This is also a requirement of justice. Under the *ex officio* examination principle, administrative judicial bodies should, in my opinion, resort to expert to examination in every single case, and inform the relevant party that this is the final outcome, and remind them that there is always room for a possibility of amendment. This approach would likely reduce disputes on this matter.

As the primary aim of the proceedings is to guarantee justice, the possibility of amendment should be acknowledged with a flexible interpretation, provided that the legal requirements are fulfilled, and damages should be awarded.

References

- Akyılmaz, B., Sezginer, M. & Kaya, C. (2019). *Açıklamalı içtihatlı Türk idari yargılama hukuku* (1st ed.). Ankara, Savaş.
- Arslan, R., Yılmaz, E., Taşpınar Ayvaz, S. & Hanağası, E. (2022). *Medeni usul hukuku*, (8th ed.). Ankara, Yetkin.
- Aslan, Z. (2023). *Madde sistemi ile idari yargılama hukuku (vergi yargılaması dahil)*, (4th Ed.). Ankara, Seçkin.
- Atalı, M., Ermenek, İ. & Erdoğan, E. (2024). *Medenî usûl hukuku* (7th Ed.). Ankara, Yetkin.

- Çınarlı, S. & Açar, B. (2017). İdari yargılama hukukunda dava değerinin arttırılması. *Terazi Hukuk Dergisi*, 12(129), 22–32.
- Kara, S. (2017). İdari yargılama usulünde ıslah. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 10, 409–443.
- KAZANCI Bilgi Bankası. Access address: <https://kazanci.com.tr/>
- Koçak, N. T. (2021/2). Tam yargı davasında zararın hesaplanmasına ilişkin ilkeler. *Adalet Dergisi*, 67, 325–357.
- LEXPERA. Access address: <https://www.lexpera.com.tr/>
- Ministry of Justice Law Dictionary. Access address: <https://sozluk.adalet.gov.tr/ISLAH>
- Pekcanitez, H., Taş Korkmaz, H., Özekes, M. & Akkan, M. (2017). *Pekcanitez usul medeni usul hukuku*. (15th ed.). İstanbul, On İki Levha.
- Tan, T. (2018). *İdare hukuku*, (7th ed.). Ankara, Turhan.
- Tulumlu, M. A. (2013). Islahla manevi tazminat talep edilebilir mi? *Terazi Hukuk Dergisi*, 8 (87), 86–89.

Doğal Gaz Depolama Yükümlülüğünde İfa Güçlüğü

Hardship in Natural Gas Storage Obligation

 Aslı Günaydinoğlu Tecir

asli@gunaydinogluhukuk.com

Geliş Tarihi: 21 Ağustos 2024

Kabul Tarihi: 02 Eylül 2024

Yayın Tarihi: 15 Ocak 2025

Öz: Doğal gaz, doğada herhangi bir işleme tabi olmadan kendiliğinden bulunabilen ancak ulaşılabilmesi, çıkarılması ve dağıtımının farklı teknik faaliyetleri gerektirdiği, yeryüzünde belirli bölgelerde bulunan bir enerji kaynağıdır. Bu kaynağın güvenli bir şekilde depolanması ve dağıtılması, enerji güvenliği ve istikrarı için kritik öneme sahip düzenlemelerdir. Doğal gaz depolama yükümlülüğü, genellikle enerji tedarikçilerine belirli miktarda doğal gazı depolama zorunluluğu getiren bir düzenleme olup, bu yükümlülüğün temel amacı, acil durumların yanı sıra talep artışlarına hızlı bir şekilde yanıt verebilmek, arz güvenliğini sağlamak ve enerji piyasalarında istikrarı korumak olsa da tüm bu hususların amacına ulaşabilmesi aynı zamanda liberal bir doğal gaz piyasasının varlığını da beraberinde getirmektedir. Doğal gaz depolama yükümlülüğü ile ilgili düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması, bu düzenlemelerin sürekli olarak gözden geçirilmesi ve uyumlu bir şekilde güncellenmesi, enerji sektöründeki değişen koşullara uyum sağlanması açısından büyük öneme sahiptir. Aksi durumda, doğal gaz tedarikçileri, doğal gazın depolanması yükümlülüğünde ifa güçlüğü problemi ile karşı karşıya kalabileceklerdir.

Anahtar Kelimeler: Aşırı İfa Güçlüğü, Enerji Güvenliği, Arz Güvenliği, Depolama Yükümlülüğü

Abstract: *Natural gas is an energy source that can be found in nature without being subjected to any process, but is found in certain regions on earth, where its access, extraction and distribution require different technical activities. Safe storage and distribution of this resource are critical regulations for energy security and stability. Natural gas storage obligation is a regulation that generally obliges energy suppliers to store a certain amount of natural gas, and the main purpose of this obligation is to respond quickly to increases in demand as well as emergencies, to ensure security of supply and to maintain stability in energy markets and accessibility also brings with it the existence of a liberal natural gas market. Effective implementation of the regulations regarding natural gas storage obligation, constant review and harmonious updating of these regulations are of great importance in terms of adapting to the changing conditions in the energy sector. Otherwise, natural gas suppliers may face difficulty in performing their obligation to store natural gas.*

Keywords: *Hardship, Energy Security, Security of Supply Storage Obligation*

1. Giriş

Özel sektör doğal gaz şirketleri doğal gaz piyasasında yaşanan olumsuzluklar neticesinde 2019 yılının başından beri piyasada doğal gaz satamaz duruma gelmiş ve bu durum özel sektör ithalatını durma noktasına getirerek ithalatçıların tedarikçilerine olan yükümlülüklerini yerine getiremez hale getirmiştir. Bununla birlikte olağanüstü piyasa koşullarının getirdiği zorluklara ilave olarak özel sektör ithalat şirketlerinin ilgili mevzuat kapsamında ithal edecekleri doğal gaz miktarının %6'sına denk gelen ciddi bir miktarı depolama yükümlülüğü olarak yerine getirmesi özel sektör ithalat şirketlerini taşıyamayacakları bir yük ve temin edemeyecekleri bir finansman ihtiyacı ile karşı karşıya bırakmıştır.

Özel sektör şirketlerinin üzerindeki yükün hafifletilmesi ve depo yükümlülük oranının piyasadaki olumsuz şartlar dikkate alınarak belirlenmesi adına her ne kadar Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu'na (EPDK) depolama yükümlülüğünün azaltılmasına yönelik özel sektör ithalat şirketlerinin öneri ve değerlendirmelerini içerecek şekilde, yükümlülük oranlarının %0 olarak uygulanması şeklinde talepte bulunulmuş ise de, depolama yükümlülüğünün maliyetlerden bağımsız olarak 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nun amir hükmü olması ve doğal gaz arz güvenliği dikkate alınarak ilgili talep kurul kararı ile reddedilmiş ve doğal gaz ithalat lisansı sahiplerinin depolama yükümlülük oranı uzunca bir müddet %6 olarak uygulanmış olup, bu husus özel sektör doğal gaz temsilcileri için ciddi bir maliyet ve risk unsuru oluşturmuştur. Son olarak EPDK'nin 2024 yılı Doğal Gaz Depolama Yükümlülüğü hakkında vermiş olduğu kurul kararı gereğince, 2024 yılına mahsus olmak üzere ithalat sahibi tüzel kişiler için depolama yükümlülük oranının %1 olarak uygulanmasına karar verilmiş ise de, (Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Doğal Gaz Piyasası Dairesi Başkanlığı, 06.12.2024 Tarihli, 1012473 sayılı Kurul Kararı) ilgili kurul kararının 2024 yılına mahsus olmak üzere verildiği de dikkate alındığında, piyasa koşulları çerçevesinde bu oran ve/veya oranların istikrar göstermediği ve dönemler içerisinde değişiklik arz edebileceği görülmektedir.

Bu bağlamda, doğal gaz piyasasında faaliyet gösteren özel sektör temsilcileri, önemli bir maliyet ve risk unsuru taşıyan doğal gaz depo yükümlülüğünün yerine getirilmesi konusunda ifa güçlüğü ile karşı karşıya kaldıklarından, dönemler içerisinde değişiklik gösterme ihtimali olan depolama yükümlülük oranının %6 olarak belirlendiği ve özel sektör için ağır bir maliyet oluşturduğu bu husus gerek Türkiye doğal gaz piyasası düzenlemeleri gerekse de doğal gaz piyasasının mevcut koşulları açısından inceleme konusu yapılmıştır.

2. Doğal Gaz Depolama Yükümlülüğü

Depolama, *“Günlük ve mevsimlik değişiklikleri karşılamak ve doğal gaz temininin azalması veya durması ile meydana gelen doğal gaz açığını gidermek amacıyla doğal gazın, sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) veya gaz olarak depolanması”* şeklinde tanımlanmıştır (4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu, 2001). Doğal gaz, tükenmiş olan rezervuarlarda, yer altı tuz yataklarının eritilmesiyle ortaya çıkan mağaralarda ve yer altı suları tahliye edilerek oluşturulan boşluklarda gaz halinde ve yine yer altına, yer üstüne ya da denize konuşlandırılan tanklarda LNG formunda depolanabilmektedir (Bulut, 2021).

Doğal gaz depolama yükümlülüğü, günlük ve mevsimlik¹ değişiklikleri karşılamak ve doğal gaz temininin azalması ya da durması sonucunda meydana gelebilecek doğal gaz boşluğunu gidermek amacıyla doğal gazın sıvılaştırılmış olarak ya da gaz olarak depolanmasını ifade etmekte, doğal gazın depolama faaliyetini yerine getirmek üzere yetkilendirilen tüzel kişi ise depolama şirketi olarak tanımlanmaktadır (Aslan, 2009). Doğal gaz depolama faaliyeti, doğal gazın üreticiden tüketiciye olan dağıtım akışında mevsimsel ve günlük talebin dengelenebilmesi, arz güvenliği, şebekenin verimli şekilde işletilmesi ve mevsimsel talep değişimleri nedeniyle alınması taahhüt edilen doğal gazın az veya fazla kullanılması halinde ceza ödenmemesi gibi önemli konularda rol oynamaktadır (Aslan, 2009).

Doğal gaz satış ve taşıma düzenlemelerine ilişkin geleneksel görüş, gazın mevcut piyasa taleplerinin aciliyetine göre satılacağı, taşınacağı ve tüketileceği yönündedir ancak gazın tüketilmemesi durumunda, piyasada oluşan talebin gerektirmesi üzerine sonraki bir tarihte yeniden teslim edilmek üzere özel bir depolama tesisine enjekte edilebilmektedir. Bu, gazın depolanmasıdır ve gazın en çok ihtiyaç duyulduğu anda enerji piyasasına sürülmek üzere bir gaz envanterinin tutulması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda “envanter gazı” olarak da adlandırılan gaz depolama işlemi, bir kişinin gaz talebini günlük, haftalık, aylık veya mevsimlik olarak karşılama yeteneğini destekleyen ve gazın pazara akışını kesintiye uğratabilecek arz kısıtlamalarına, olumsuz hava koşullarına, operasyonel karışıklıklara veya jeopolitik sorunlara yanıt olarak kullanılabilen son derece değerli bir esnek gaz biçimidir (Roberts, 2011).

¹ Gaz depolama tesisleri mevsimsel gaz talebi değişikliklerini karşılamak için kullanılabilir; burada gaz tek bir yıllık döngüde (daha düşük talep ve daha düşük fiyat beklentisinin olduğu) yaz aylarında tedarik ve enjekte edilir ve (daha yüksek talep ve daha yüksek fiyat beklentisinin olduğu) kış aylarında yeniden sevk edilir. Bu mevsimseliktir. Bkz. ROBERTS, Peter, Gas Sales and Gas Transportation Agreements, Principles and Practice, Third Edition, Sweet&Maxwell, 2011, s. 45

Doğal gazın depolanması, enerji Şirketlerinin belirli miktarda doğal gazı belirli sũreler için depolama zorunluluğudur. Bu yũkũmlũlũk, enerji arzının sũrekliliđini sağlamak ve ani talep artışlarına cevap verebilmek için uygulanır ve bu yũkũmlũlũk arz-talep dengesizliğini minimize ederek enerji krizlerini Őnler ve doğal gaz piyasalarının istikrarını sağlar.

Doğal gaz tũketimi, hava sıcaklığına bağlı olarak gũlũ kullanım dalgalanmaları gösteren bir enerji kaynağıdır. Bu nedenle, Özellikle tũketicilerin yũksek talep dönemlerinde ihtiyaçlarının karŐılanabilmesi için doğal gazın bũyũk miktarlarda depolanması Őnemlidir. Ayrıca, al ya da Őde sözleşmelerinin yaygın bir Şekilde kullanıldığı dũŐũnũldũđũnde, bu durumun Őnemi daha da artmaktadır (Ayrancı, 2010).

Doğal gaz depolama faaliyetini yapacak olan tũzel kiŐilerin, yer altı ve yer ũstũnde² gaz ya da LNG olarak depolama faaliyetinde bulunabilmeleri için Enerji Piyasası Dũzenleme Kurulu'ndan (EPDK) lisans almaları zorunlu olup, aksi durumda depolama faaliyetinde bulunamayacaklardır (Ayrancı, 2010). Lisans talebinde bulunan Şirketlerin, depolama yapabilecek ekonomik ve teknik yeterliliğe sahip olması, depolama kapasitelerinin³ tamamını sistemin gũvenli bir Şekilde işlemesine yardımcı olacak Şekilde idare edeceklerini taahhũt ediyor olması ve yine depolama kapasitelerinin tarafsız ve eŐit biçimde hizmete sunulacağını taahhũt ediyor olmaları zorunludur (Ayrancı, 2010).

Doğal gaz depolama yũkũmlũlũđũ, doğal gaz arz gũvenliđinin sağlanmasında kritik bir rol oynamakta, Özellikle kiŐ aylarında artan talep veya beklenmedik arz kesintileri durumunda, depolanan doğal gaz arzda istikrarı korumak için kullanılabilir. Bu da enerji piyasasında fiyat dalgalanmalarını ve kesintilerin neden olabileceği sorunları minimize etmektedir. Bu nedendir ki, depolama yũkũmlũlũđũne uymayan piyasa katılımcılarına yönelik cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Bu yaptırımlar para cezaları, lisans iptali ya da faaliyet kısıtlamaları gibi çeşitli Őekillerde olabilir.

3. Doğal Gaz Depolama Yũkũmlũlũđũnde Yaşanan Gũlũkler

Doğal gaz depolama yũkũmlũlũđũnde yaşanan gũlũkler farklı teknik, ekonomik ve yasal faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bu zorlukların aşılması için kapsamlı ve koordineli bir yaklaşım gerekli olup, teknolojik yenilikler, finansal destekler ve dũzenleyici reformlar, bu sũrecin daha etkili ve sũrdũrũlebilir olması bakımından Őnemlidir. Bu Şekilde, enerji gũvenliđi artırılarak doğal gaz piyasalarında istikrar sağlanabilecektir.

² Depolama tesisleri, yer altı doğal gaz depolama tesisleri veya sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) terminalleri gibi çeşitli altyapılar olabilir.

³ Piyasa katılımcılarının yıllık tũketimlerinin veya ithalatlarının belirli bir yũzdesi kadar doğal gazı depolamaları gerekmekte olup, bu oran ũlkenin enerji politikalarına ve arz gũvenliđi ihtiyaçlarına göre belirlenir.

Farklı ülkelerde ve bölgelerde geçerli olan regülasyonlar ve politikalar, depolama projelerini ve operasyonlarını etkileyebilir. Regülasyon değişiklikleri ve belirsizlikler, uzun vadeli planlamayı güçleştirdiğinden, özellikle mevzuatsal düzenlemeler bu bakımdan önem taşımaktadır. Yine, doğal gaz piyasasındaki dalgalanmalar ve fiyat değişiklikleri, depolama stratejilerini etkileyebileceği gibi özellikle düşük fiyat dönemlerinde depolama ekonomik olarak daha az cazip hale gelebilecektir. Dolayısıyla anılan bu zorluklar, enerji sektöründeki piyasa temsilci ve katılımcılarının gerek mevzuatsal, gerek sözleşmesel, gerekse de arz güvenliği bakımından inovatif çözümler sunmalarını gerekli kılmaktadır.

3.1. Türkiye Doğal Gaz Piyasası Kapsamında Depolama Yükümlülüğü

Depolama yükümlülüğü, günlük ve mevsimlik değişiklikleri karşılamak ve doğal gaz temininin azalması veya durması ile meydana gelen doğal gaz açığını gidermek amacıyla doğal gazın depolanmasını ifade etmektedir. Türkiye’de enerji arz güvenliğinin doğal gaz üzerinde yoğunlaşmış olduğu dikkate alınır, mevsimsel farklılıkların neden olduğu talep artışının dengelenmesi ve tedarik problemlerini bertaraf edebilmek için doğal gaz depolama tesis yatırımları ön plana çıkmaktadır (SETA, 2017). Takdir edilmelidir ki, Türkiye’nin doğal gaz tedariki konusunda elverişli bir konumda bulunmasına karşın, tüm dünyada talebin yükselmesi ve doğal gaz ticareti ile ilgili kararlarda ekonomik değişkenlerin yanı sıra politik parametrelerin de dikkate alınması yönünde bir eğilimin ortaya çıkması sebebiyle arz güvenliği ile ilgili sıkıntıların yaşanabileceği hususunun da mutlaka göz önünde bulundurulması gerekmekte, depolama yükümlülüğünün yalnızca mevzuatsal bir yükümlülükten çıkıp, şirket üstü bir hal almış olduğu da unutulmamalıdır.

Doğal gaz piyasasına ait yasal düzenlemeler Doğal Gaz Kullanımı Hakkında 397 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile başlayarak 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu düzenlemeleri ile süre gelmiştir. Doğal gaz depolama yükümlülüğünün yerine getirilmemesi ile ilgili olarak mevzuatımızda aşağıdaki hükümler mevcuttur:

4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu’nun dördüncü maddesinin dördüncü fıkrasının (a) bendinin dokuzuncu alt bendinde:

“Ülkedeki yer altı doğal gaz depolama kapasitesinin tüm ithalatçı şirketlerin her sene ithal edecekleri doğal gaz miktarının depolanmasına ilişkin yükümlülüklerinin yerine getirilmesine imkân verecek seviyede olmasına bağlı olarak Kurul, ithalatçı şirketlerin her sene ithal edecekleri doğal gazın beş yıl içerisinde ulusal topraklarda depolama yükümlülüklerine ilişkin oranını, ülkedeki mevcut yer altı depolama kapasitesini dikkate alarak yüzde yirmiden fazla olmamak üzere belirlemeye

yetkilidir. İthalatçı şirketlerin depolama yükümlülüklerine ilişkin usul ve esaslar Kurul tarafından belirlenir.” hükmü (4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu, 2001),

Doğal Gaz Depolama Yükümlülüklerine İlişkin Usul ve Esasların birinci maddesinin birinci fıkrasında:

“Boru hattı ile ithalat faaliyetinde bulunan lisans sahibi tüzel kişiler, her bir lisans için faaliyete başlama tarihinden itibaren beş yıl içerisinde başlamak kaydıyla ve ilgili lisans sona erinceye kadar devam etmek üzere, her sene lisanslarında belirtilen ithalat miktarının, Kurul tarafından belirlenen oranı kadar miktarda doğal gazı yer altı depolama tesislerinde depolamakla yükümlüdürler.” hükmü ile,

ikinci maddesinin ikinci fıkrasında:

“Tedarikçiler, yer altı depolama tesisinden hizmet alabilmeleri için kendileri adına kesinleşen kapasite miktarını, etkin ve verimli kullanarak, depolama yükümlülüğüne konu miktar kadar doğal gazı ilgili takvim yılının 1 Kasım tarihi itibarıyla fiziki olarak depolama tesisinde bulundurmakla yükümlüdürler.” hükmü (Depolama Yükümlülüklerine İlişkin Usul ve Esaslar, 2016) ve yine,

03.11.2016 tarih ve 6574–7 sayılı Kurul Kararı’nda:

“...Depolama Yükümlülüklerine İlişkin Usul ve Esaslar’ın 1. maddesinin birinci fıkrasında yer alan ithalat lisansı sahibi tüzel kişiler için depolama yükümlülük oranının yeni bir karar alınıncaya kadar %6 olarak belirlenmesine karar verilmiştir.” belirtilmiştir.

Dolayısıyla ithalat lisansı kapsamında doğal gaz ithalatı yapan özel sektör şirketleri, 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu’nun dördüncü maddesinin dördüncü fıkrasında belirtilen hükümler, EPDK’nin 03.11.2016 tarihli ve 6574–7 sayılı kurul kararı uyarınca her sene ithal edeceği doğal gaz miktarının –EPDK tarafından yeni bir karar alınıncaya kadar– %6’sına karşılık gelen miktarı ulusal topraklarda yer alan yer altı depolama tesislerinde depolamak ve ilgili depolama tesislerinden söz konusu kapasite miktarını rezerve etmek ile yükümlü kılınmıştır.

Doğal gaz piyasasında faaliyet gösteren özel sektör temsilcileri, belirlenen bu oran karşısında depolama yükümlülüğünü zamanında ve eksiksiz olarak yerine getirebilmek adına yıllık ithalat miktarının %6’sı olan kapasite rezervasyonunu BOTAŞ’ın ilgili Doğal Gaz Depolama Tesisi’nden yapmakta ve alınacak bu hizmete yönelik ilgili Depolama Şirketi olan BOTAŞ Boru Hatları, Petrol Taşıma A.Ş. ile Depolama Hizmet Sözleşmesi (DHS) imzalamaktadır. Her ne kadar bu çerçevede depolama şirketinden alınan hizmete yönelik DHS kapsamında oluşan borç ve yükümlülükler zamanında ve eksiksiz yerine

getirilmeye çalışılsa da özel sektör doğal gaz şirketleri piyasada yaşanan olumsuzluklar neticesinde 2019 yılının başından beri piyasada doğal gaz satamaz duruma gelmiş ve bu durum özel sektör ithalatını durma noktasına getirerek ithalatçıların tedarikçilerine olan yükümlülüklerini yerine getiremez hale getirmiştir. Bununla birlikte olağanüstü piyasa koşullarının getirdiği zorluklara ilave olarak özel sektör ithalat şirketlerinin ilgili mevzuat kapsamında ithal edecekleri doğal gaz miktarının %6'sına denk gelen ciddi bir miktarı depolama yükümlülüğü olarak yerine getirmesi özel sektör ithalat şirketlerini taşıyamayacakları bir yük ve temin edemeyecekleri bir finansman ihtiyacı ile karşı karşıya bırakmıştır.

Özel sektör şirketlerinin üzerindeki yükün hafifletilmesi ve depo yükümlülük oranının piyasadaki olumsuz şartlar dikkate alınarak belirlenmesi adına EPDK'ye depolama yükümlülüğünün azaltılmasına ve mevcut yükümlülük kapsamında imzalanan DHS'lerin bu kapsamda revize edilmesine yönelik özel sektör ithalat şirketlerinin öneri ve değerlendirmelerini içeren bir yazı ile talepte bulunularak depolama yapma yükümlülüğünde güçlük yaşandığının mesajı verilmiş ve ithalat lisansı sahibi tüzel kişiler ile ilgili alınan 03.11.2016 tarih ve 6574-7 sayılı kararlarda belirtilen yükümlülük oranlarının %0 olarak uygulanması şeklinde talepte bulunulmuş ise de, depolama yükümlülüğünün maliyetlerden bağımsız olarak 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nun amir hükmü olması ve doğal gaz arz güvenliği dikkate alınarak bu talep kurul kararı ile reddedilmiştir. Dolayısıyla doğal gaz ithalat lisansı sahiplerinin depolama yükümlülük oranı kurul kararı gereğince %6 olarak uygulanmış, bu husus tüm özel sektör temsilcileri için ciddi bir maliyet ve risk unsuru oluşturmuştur.

Ülkemizde ve dünya genelinde artan doğal gaz ithalat fiyatlarının yanı sıra, BOTAŞ tarafından uygulanan sübvansiyonun artarak devam etmesi, özel sektör şirketlerine herhangi bir hareket alanı bırakmadığı gibi, serbest piyasada da gazı satılamaz hale getirmiş ve BOTAŞ'ın pazar payı da %100'e ulaşmıştır. Bu piyasa koşullarında özel sektör şirketlerinin kârlılık sağlayabileceğini düşünmek hayatın olağan akışına da aykırı bir hal almıştır. Oldukça yüksek seviyelere ulaşan ithalat fiyatları ve piyasa koşulları dikkate alındığında, depolama yükümlülüğü için gereken finansmanın sağlanması imkânsız hale gelmiş ve maliyeti çok yüksek olan depo kapasite bedeli, özel sektör şirketlerinin en önemli gider kalemleri arasında yerini almıştır.

3.2. Doğal Gaz Depolama Sözleşmesi ve Sözleşmenin İfasında Güçlük

Doğal gaz depolama sözleşmesi, depolama şirketinin belirlenen kapasiteyi sözleşme süresince depolatanın kullanımına hazır bulundurmayı, depolatan tarafından programa uygun olarak arz edilen doğal gazı teslim alarak saklamayı ve aynı enerji değerinde

bulunan doğal gazı yine programa uygun şekilde depolatan tarafa iade etmeyi üstlendiği, depolatan tarafın da bu edimler karşılığında ücret ödemeyi taahhüt etmiş olduğu bir sözleşme olarak tanımlanabilir (Bulut, 2021).

Doğal gaz depolama sözleşmesinin aynı zamanda iki özel hukuk tüzel kişisi arasında yapıldığını görmekteyiz. Bir sözleşmenin idari sözleşme sayılabilmesi, taraflardan birinin mutlaka kamu tüzel kişisi olmasını gerektirirken, Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nda öngörülen modelde hukuken ve fiilen piyasa faaliyetinde bulunan kamu tüzel kişisi bulunmamaktadır (Bulut, 2021). Konusu kamu yararına yönelik bir faaliyet olsa bile, iki özel hukuk tüzel kişisi arasında yapılan sözleşme idari sözleşme olarak kabul edilmeyeceğinden (Gözler, 2009), doğal gaz piyasası aktörleri arasında yapılan sözleşmeler ve bu çatı altındaki doğal gaz depolama sözleşmesinin de özel hukuk hükümlerine tabi bir sözleşme olduğunu söylemek mümkündür.

Doğal gaz depolama sözleşmesinde depolatanın asli borcu ücret ödemek olup, DPK md.11/V'te ve Doğal Gaz Piyasası Tarifeler Yönetmeliği (DPTY) md. 13/2'de depolama ücretlerinin depolama şirketi ile depolatan taraf arasında serbestçe belirleneceği hükmüne bağlanmıştır. Yine DPTY md.13/3'te depolama tarifelerinin, ülkedeki depolama kapasitesi yeterli seviyeye ulaşıncaya kadar kurul tarafından belirlenebileceği hükmüne yer verilmiştir.

Yer altı depolama hizmetinde, depolama şirketine kapasite, enjeksiyon, geri üretim ve gaz takas ücretleri ödenmekte, kapasite rezervasyonu yıllık olarak yapılmasına karşın ücreti aylık olarak ödenmektedir (Bulut, 2021). Bu ücret hesaplanırken, depolatanın ilgili gaz yılı için rezerve ettiği toplam kapasite 12'ye bölünerek, bir aya karşılık gelen kapasite miktarı tespit edilmekte ve bu miktar ilgili ay bakımından tarifede yazılı kapasite ücreti ile çarpılarak depolatanın yükümlü olduğu kapasite ücreti hesaplanmaktadır (Bulut, 2021). Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere, oldukça yüksek seviyelere ulaşan ithalat fiyatları ve piyasa koşulları dikkate alındığında, depolama yükümlülüğü için gereken finansmanın sağlanması imkânsız hale gelmekte ve maliyeti çok yüksek olan depo kapasite bedeli, özel sektör şirketlerinin en önemli gider kalemleri arasında yerini almaktadır. Bu noktada belirtilmelidir ki, her ne kadar taraflar arasındaki depolama hizmet sözleşmesinde mücbir sebep maddesine yer verilmiş ve bu doğrultuda tarafların yükümlülüklerinin mücbir sebep ortadan kalkıncaya kadar askıya alınacağı belirtilmiş ise de, para borcunun ödenmesine ilişkin edimlerde mücbir sebep hallerine dayanılamayacağı da düzenlenmektedir. Maliyeti sebebiyle özel sektör şirketlerinin en önemli gider kalemleri arasında yer alan depo kapasite bedeli konusunda özellikle depolatan tarafın aşırı ifa güçlüğü içerisinde olduğu göz ardı edilmeyerek, bu hususta

onları koruyacak bir hükme de sözleşmede yer verilmesi önem arz edecektir. Çünkü mücbir sebep ile uyarılmanın dayanağını teşkil eden beklenilmeyen hal kavramları birbiriyle bağdaşmayan ve bir arada bulunmaları mümkün olmayan iki ayrı hukuki müessese olup, sonuçları da birbirinden farklıdır.

Mücbir sebep kavramı, sözleşme taraflarından bağımsız olarak dış etkenler sonucu ortaya çıkan, sözleşmenin kurulması esnasında öngörülmesi mümkün olmayan, karşı konulamayan ve ifayı imkânsızlaştıran sebepler olup, değişen şartlara nazaran daha mutlak ve objektif bir kavram olup (Toprakkaya Babalık ve Pekdiçer, 2020), aynı olay hem mücbir sebep hem de değişen şart olarak değerlendirilebilirse de aradaki fark olayın ortaya çıkma şekli ve sözleşmenin ifa edilmesine olan etkisinde kendini göstermektedir (Eren, 2021). Beklenmedik hal ve mücbir sebep, özellikle belli özellikleri paylaştıklarından, birbirleriyle bağlantılı görünmektedir. İki kavram arasındaki fark, çoğu zaman, mağdur olan taraf için edimin maliyetinin arttığı, fakat imkânsız hale gelmediği durumlarda beklenmedik halin geçerli olduğu, ilgili taraf için edimin en azından geçici bir süreyle imkânsız hale geldiği durumlarda mücbir sebebin geçerli olduğu şeklinde tanımlanmaktadır. Beklenmedik hal, tarafların sözleşme programında bir değişiklik sebebi olup, tarafların amacı sözleşmenin uygulanması ve yerine getirilmesi olmaya devam etmektedir (Maskow, 1992).

Her ne kadar taraflar arasındaki depolama hizmet sözleşmesinde mücbir sebep maddesine yer verilmekte ve bu doğrultuda KUE'de belirtilen mücbir sebep maddelerinin uygulanacağı belirtilmekte ise de, KUE'de yer alan mücbir sebep maddesinde açıkça para borcunun ödenmesine ilişkin edimlerde mücbir sebep hallerine dayanılmayacağı da düzenlenmektedir. Dolayısıyla burada esasen borçlunun edimini ifa etmesini imkânsız hale getiren ve borçlunun borcundan tamamen kurtulmasına olanak tanıyan mücbir sebep maddesinden ziyade, beklenilmeyen hal sebebiyle uyarılma imkânına olanak tanıyan ifa güçlüğü maddesine yer vermek önem arz edecektir.

Özellikle karşılıklı taahhütler içeren sözleşmelerde tarafların edimleri arasında sözleşmenin kuruluşu esnasında oluşturulan denge, sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan ve önceden tahmin edilmesi ve öngörülmesi mümkün bulunmayan, olağanüstü bir hal yüzünden aşırı ölçüde bozulmuş olabilir ve bu durum karşısında, sözleşmenin diğer tarafından sözleşme ilişkisine aynen sadık kalmasını ve edimini yine aynen sözleşmede kararlaştırıldığı gibi yerine getirmeye devam etmesini beklemek Medeni Kanun'un 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralı ile bağdaşmayabilir (Tale,

2021; Pak, 2020; avdar ve Karaca, 2017) ve bu Şartlar sözleşmenin yapıldığı zamanki gibi ifa edilmemesini gerekli kılabilir (Kaplan, 2007; Acar, Ünal, 2020).

Bu açıklamalar ışığında, depolatan taraf için mücbir sebep değil, beklenilmeyen hal sebebiyle uyarlama imkânı gündeme gelebilir. Bu anlamda beklenilmeyen halden maksat, önceden öngörülmeyen, tahmin edilemeyen ve ifayı imkânsızlaştıran değil, aşırı derecede güçleŐtiren ekonomik, hukuki veya fiili olaylardır. Bu açıdan, depolama sözleşmesinin taraflarından birisi olan depolatan taraf için uyarlama talebinin dayanağını oluŐturacak aşırı ifa glğne ilişkin hükmün sözleşmelerde yer alması gerektiği kanaatindeyim.

3.3. Doğal Gaz Depolama Yükümlülüğünün Arz Güvenliği Kapsamında Değerlendirilmesi

Global anlamda devamlı yaşanan deđiŐim ve gelişmeler, dünya nüfusunun artması, endüstrileŐme ve artan tüketim talebi, küresel enerji gereksinimini de artırmakta ve ülkelerin enerji tüketimi, sanayi/imalat kapasiteleri ve yine sosyal hayat koşullarının geliŐmiŐliđi ile doğrudan bağlantılı hale gelmektedir (Aydın, 2022). Bazı lkeler, içinde buldukları jeopolitik konumları sebebiyle, enerji kaynaklarına ulaŐım bakımından avantajlı olmayıp, bu ülkeler kendi enerji ihtiyaçlarını karŐılayamadıkları hallerde enerji bakımından zengin ülkelerden enerji temin etmek zorunda kalmakta ve çeşitli enerji politikaları oluŐturarak arz güvenliğini temin etmeye çalıŐmaktadırlar (Aydın, 2022).

Enerji arz güvenliği, enerji kaynaklarının çeşitli Őekillerde, istenilen miktarda, uygun fiyatta ve kesintisiz, güvenilir ve aynı zamanda sürdürülebilir Őartlarda erişilebilir olmasını hedeflemekte (Aydın, 2022); aynı zamanda hem üretici hem de tüketiciler açısından tehdit arz eden, fiziksel olarak kaynağın kesilmesinden, fiyatlarda ortaya çıkan aşırı oynaklık gibi bir dizi ani, kısa ya da uzun dönemli olay veya eğilimin olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak tedbirleri ifade etmektedir (Gault, 2007). Enerji arz güvenliği, ülkeler bakımından kritik konular arasında yer almakta olup, ülkelerin enerji arz güvenliğini sağlayabilmeleri için, enerji kaynak çeşitliliğini artırmaları, enerji tüketiminde verimliliği artırmaları ve yine enerji yönetim sistemlerini güçlendirerek geliştirmeleri gerekmektedir (Kocatepe, 2019). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından 2017 yılında ilan edilen Milli Enerji ve Maden Politikası, Türkiye'nin gelecek dönemleri bakımından bir vizyon ortaya koymuŐ ve bu politikanın "ngrlebilir Piyasa" başlığı altında, sektörde faaliyet gösteren kurumların yapılandırılması yer almıştır (Karagl, Kavaz, Kaya ve zdemir, 2017). Hal böyle olunca, arz güvenliğinin öneminden yola çıkararak depolama yükümlülüğünü daha geniş bir yelpazede değerlendirmek ve yalnızca özel sektör Şirketlerinin yükümlülüklerinden değil aynı zamanda bu

yükümlülüğün yerine getirilmesi ve kamu menfaatinin de sağlanması adına bağımsız bir otorite olan EPDK⁴'nin da bu yükümlülüğün sağlanmasında alacağı tedbirler de oldukça önem arz etmektedir.

Bu noktada belirtmelidir ki, depolama yükümlülüğü oranı 2019–2020 döneminde %1, 2020–2021 döneminde %2, 2021–2022 döneminde %3 olarak belirlenmiş olup, bu tarihlerin öncesi ve sonrasında ise %6 olarak belirlenmiştir. Daha açık bir ifade ile piyasa şartları göz önünde bulundurularak %6'dan %1'e düşürülen oran, piyasa koşullarının iyileşmesinden ziyade daha da kötüleşmesine rağmen her yıl artırılmış ve özel sektörün üzerinde gittikçe artan bir yük halini almıştır. Şüphesiz ki, görmezden gelinemeyecek haklı sebepler ile yalnızca özel sektör temsilcileri değil kamu otoritelerinin de uzun dönemli arz güvenliğini garanti altına alacak tedbirleri alması elzemdir.

Doğal gazın temin edilmesi hizmetinin kamu tekelleri marifetiyle sunulduğu pazarlarda arz güvenliği yüksek maliyetler pahasına sağlanmakta olduğundan, doğal gaz arz güvenliği konusunu maliyetler ile birlikte tahlil etmek ve arz güvenliğinin düzeyi ile maliyetler arasında bir denge kurmak gerekmektedir (NERA, 2002). Bu nedenledir ki, depolama yükümlülüğü özel sektör şirketlerinin mevzuatsal yükümlülüğü olsa da, piyasa ekonomilerinde arz güvenliğinin sağlanabilmesi kamu otoritesinin düzenlemeleriyle mümkün olabilecektir (International Energy Agency; Luciani, 2004). Buradan yola çıkarak önemle belirtmelidir ki, piyasanın arz güvenliğini sağlama yükümlülüğü yalnızca özel sektör şirketlerine yüklenmemeli ve yine piyasa mekanizması, politik sorunlar, hava ve iklim koşullarındaki marjinal sapmalar gibi düşük olasılıklı ancak güçlü etki yaratabilecek olaylar karşısında sektör temsilcisi olan şirketlerin sigorta işlevi görmesi beklenmemelidir.

Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yapılan, OECD üyesi ülkelerin arz güvenliğini sağlamak üzere izlediği politikaların sınıflandırıldığı çalışmada, ülkelerin izlediği politikaların koşullara göre tespit edildiği anlaşılmakta, buna göre örneğin Almanya gibi ithalata bağımlı bazı ülkelerde depolama kapasitesi seçeneklerine itibar edildiği görülmektedir (IEA, 2002). Bu bağlamda, kamu otoritelerinin ülkenin özgül koşullarını dikkate alarak arz güvenliği problemlerini tespit etmesi, gerekli önlemleri fayda/maliyet analizi çerçevesinde değerlendirerek uygulamaya geçirmesi gerekmektedir (TEPAV, 2009).

⁴ 397 sayılı KHK'yı yürürlükten kaldırarak 4646 sayılı Kanun ile doğal gaz piyasasının serbestleşmesi ve rekabetçi yapının kurulması için ilk adımlar atılarak, düzenleme ve denetlemenin idari ve mali açıdan bağımsız bir otorite olan Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında, Türkiye’de piyasanın yeniden yapılandırılması ve doğal gaz ile ilgili mevzuata yönelik yapıcı değişikliklerin bütüncül bir enerji politikası perspektifi çerçevesinde hayata geçirilmesinin yerinde olacağı kanaatinde olduğumu belirtmek isterim.

4. Sonuç

Doğal gaz, dünya genelinde enerji ihtiyacının önemli bir kaynağı olarak kabul edilmekte ancak, bu kaynağın güvenli bir şekilde depolanması ve dağıtılması, enerji sektöründe yaşanan zorlukların da üstesinden gelinmesini gerektirdiğinden, doğal gaz depolama yükümlülüğü, enerji güvenliği ve istikrarı için kritik öneme sahip bir düzenlemedir. Doğal gaz depolama yükümlülüğü, genellikle enerji tedarikçilerine belirli miktarda doğal gazı depolama zorunluluğu getiren bir düzenleme olup, bu yükümlülüğün temel amacı, acil durumların yanı sıra talep artışlarına hızlı bir şekilde yanıt verebilmek, arz güvenliğini sağlamak ve enerji piyasalarında istikrarı korumak olsa da, tüm bu hususların amacına ulaşabilmesi aynı zamanda liberal bir doğal gaz piyasasının varlığını da beraberinde getirmektedir.

Doğal gaz depolama yükümlülüğü ile ilgili düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanması, enerji piyasalarının da sağlıklı bir şekilde işlemlerini, mevzuatsal ve sözleşmesel değişiklik ihtiyacının karşılanmasını ve yine acil durumlara karşı hazırlıklı olunmasını gerektirdiğinden, bu düzenlemelerin sürekli olarak gözden geçirilmesi ve uyumlu bir şekilde güncellenmesi, enerji sektöründeki değişen koşullara uyum sağlanması açısından büyük bir öneme sahiptir. 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu’nun amir hükmü gereği ve yine doğal gaz arz güvenliği dikkate alınarak doğal gaz ithalat lisansı sahiplerinin depolama yükümlülük oranının %6 olarak uygulanmış olduğu gözetildiğinde, bu husus özel sektör doğal gaz temsilcileri için ciddi bir maliyet ve risk unsuru taşıdığından, doğal gaz tedarikçileri doğal gazın depolanması yükümlülüğünde ifa güçlüğü problemi ile karşı karşıya kalmaktadırlar.

Doğal gaz depolama yükümlülüğünde yaşanan güçlüklerin farklı teknik, ekonomik ve yasal faktörlerden kaynaklandığı ve bu zorlukların aşılması için kapsamlı ve koordineli bir yaklaşımın gerekli olduğu dikkate alınır, teknolojik yenilikler, finansal destekler ve düzenleyici reformlar bu sürecin daha etkili ve sürdürülebilir olması bakımından önem teşkil edeceğinden, bu yolla enerji güvenliğinin artırılarak doğal gaz piyasalarında istikrar sağlanabileceği kanaatindeyim. Bu bağlamda, doğal gaz piyasası aktörleri arasında yapılan doğal gaz depolama sözleşmelerinin özel hukuk hükümlerine tabi bir sözleşme olduğu dikkate alındığında, her ne kadar taraflar arasındaki depolama hizmet

sözleşmesinde mücbir sebep maddesine yer verilmekte ve bu doğrultuda KUE'de belirtilen mücbir sebep maddelerinin uygulanacağı belirtilmekte ise de piyasa koşulları da göz ardı edilmeyerek özellikle depolatan taraf açısından esasen borçlunun edimini ifa etmesini imkânsız hale getiren ve borçlunun borcundan tamamen kurtulmasına olanak tanıyan mücbir sebep maddesinden ziyade, depo kapasite bedelinin ağır maliyeti nedeniyle beklenilmeyen hal sebebiyle uyarılma imkânına olanak tanıyan ifa güçlüğü maddesine sözleşmelerde yer verilmesi gerektiği kanaatindeyim.

Enerji arz güvenliği, ülkeler bakımından kritik konular arasında yer almakta olup, ülkelerin enerji arz güvenliğini sağlayabilmeleri için, enerji kaynak çeşitliliğini artırmaları, enerji tüketiminde verimliliği artırmaları ve yine enerji yönetim sistemlerini güçlendirerek geliştirmeleri gerekmekte olup, bu bağlamda arz güvenliğinin öneminden yola çıkarak depolama yükümlülüğünü daha geniş bir yelpazede değerlendirmek ve yalnızca özel sektör şirketlerinin yükümlülüklerinden değil aynı zamanda bu yükümlülüğün yerine getirilmesi ve kamu menfaatinin de sağlanması adına bağımsız bir otorite olan EPDK'nin ve kamu otoritelerinin bu yükümlülüğün sağlanmasında alacağı tedbirler de oldukça önem arz etmektedir. Her geçen gün kötüleşen doğal gaz piyasası koşullarına rağmen, depo yükümlülük oranının %6 olarak belirlenmesi özel sektör temsilcileri bakımından ciddi bir yükümlülük meydana getirmiş ve piyasa koşullarının iyileşmesinden ziyade daha da kötüleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu sebepler ile yalnızca özel sektör temsilcileri değil kamu otoritelerinin de uzun dönemli arz güvenliğini garanti altına alacak tedbirleri alması, arz güvenliğini maliyetler ile birlikte analiz etmesi ve arz güvenliği ile maliyetler arasında denge kurması ve yine ülkenin kendine özgü koşullarını dikkate alarak arz güvenliği problemlerini değerlendirmesi gerekmektedir. Bu yolla, özel sektör temsilcilerinin de piyasada sigorta işlevi görmesi yönündeki doğru olmayan yönelimin de önüne geçilebileceği ve bütüncül bir enerji politikası izlenebileceği kanaatindeyim.

Kaynaklar

- 4646 Sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu (2001, 2 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 24390). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4646&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- Acar Ünal, Ö. (2020). COVID-19 virüsünün sözleşmelere etkisinin Tbk Md. 138 hükmü çerçevesinde değerlendirilmesi.
- Çalışkan, Y. B. Gümrükçüoğlu, Ö. F. Erol, A. Dülger, G. A. Yakacak, Ö. F. Kafalı (Ed.), *Koronavirüs Döneminde Güncel Hukuki Meseleler Sempozyumu: Bildiri Tam Metin Kitabı (29-30 Mayıs 2020)* içinde (285-383. ss.). İstanbul: İbn Haldun Üniversitesi Yayınları.
- Aslan, Y. (2009). *Enerji hukuku cilt III*. Ekin Yayınevi.

- Aydın, C. (2022). Enerji arz güvenliği ve Türkiye: Doğal gaz tedarik ve bağımlılıkları açısından inceleme. *Malatya Turgut Özal Üniversitesi İşletme ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 87–103.
- Ayrancı, H. (2010). *Enerji sözleşmeleri*. Yetkin Yayınları.
- Bulut, E. (2021). *Doğal Gaz Piyasası Kanunu'nun öngördüğü hukuki rejim ve doğal gaz depolama sözleşmesi*. Yetkin Yayınları.
- Çavdar, P., Karaca, A. (2017). Türk hukukunda aşırı ifa güçlüğü ve toplu iş sözleşmesine uygulanabilirliği [Özel sayı]. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi: Prof. Dr. Bülent Tahiroğlu'na Armağan*, 23(3).
- Depolama Yükümlülüklerine İlişkin Usul ve Esaslar (2016, 3 Kasım). Resmi Gazete. Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/11/20161108-23.pdf>
- Eren, F. (2021). *Borçlar hukuku genel hükümler* (26. bs.). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Gault, J. (2007). Is energy security a symmetric concern? *Oil Gas & Energy Law Intelligence*, 5(4).
- Gözler, K. (2009). *İdare hukuku: Cilt 2*. Ekin Yayınları.
- International Energy Agency. (2002). Flexibility in natural gas supply and demand.
- International Energy Agency. (2004). Security of gas supply in open markets.
- Kaplan, İ. (2007). *Hakimin sözleşmeye müdahalesi, sözleşmenin yorumu, sözleşmenin tamamlanması, sözleşmenin değişen hal ve şartlara uyarlanması*. Seçkin Yayınevi.
- Karagöl, E. T., Kavaz, İ., Kaya, S., Özdemir, B. Z. (2017). *Türkiye'nin Milli Enerji ve Maden Politikası*. İstanbul: SETA.
- Kocatepe, N. (2019). Enerji güvenliğinde Türkiye'nin rolü. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (71).
- Luciani, G. (2004). Security of supply for natural gas market: What is it and what is it not? *Social Science Research Network Electronic Paper Collection*.
- Maskow, D. (1992). Hardship and force majeure. *The American Journal of Comparative Law*, 40(3).
- Miş, N., Ulutaş, U., Yeşiltaş, M., Uzun, C. D., Karagöl, E. T. ... Çağlar, İ. (Ed.). (2017). *2017'de Türkiye*. SETA.
- NERA. (2002). Security in gas and electricity markets. *Final Report for the Department of Trade and Industry*.
- Pak, E. (2020). *Türk Borçlar Kanununda aşırı ifa güçlüğü: (TBK m.138)*. Seçkin Yayıncılık.
- Roberts, P. (2011). Gas sales and gas transportation agreements: Principles and practice (3. bs.). Sweet & Maxwell.
- TEPAV. (2009). *Türkiye'de Doğal Gaz Sektörünün Yeniden Yapılandırılması: Sekiz yıllık deneyimin arz güvenliği ve rekabet politikası perspektifinden değerlendirilmesi*. Ankara: TEPAV Yayınları.
- Tile, L. (2021). *Uyarılama sebebi olarak aşırı ifa güçlüğü*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Toprakkaya Babalık, İ., Pekdinçer, R. T. (2020, 3 Nisan). Koronavirüs salgınının sözleşmelere etkisi, ifa imkânsızlığı, ifa güçlüğü ve uyarılama [Blog yazısı]. Erişim adresi: <https://blog-lexpera-com-tr.offcampus.ihu.edu.tr/korona-virus-salgininin-sozlesmelere-etkisi-ifa-imkansizligi-ifa-guclugu-ve-uyarlama/>

Modern Dönemde Bilge Olmak: Charron Çalışmaları Üzerine Bir Değerlendirme

On Being Wise in the Modern Era: An Assessment of Charron Studies

 Evren Belkız

İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
evren.belkiz@stu.ihu.edu.tr

Geliş Tarihi: 30 Mayıs 2024

Kabul Tarihi: 09 Temmuz 2024

Yayın Tarihi: 15 Ocak 2025

Öz: Bu makalede 1950'li yıllardan itibaren Pierre Charron'un modern felsefedeki yerini tartışan çalışmaların bir değerlendirmesi yapılmıştır. Charron, başta Descartes olmak üzere modern felsefenin önde gelen temsilcilerini etkilemiş olan bir filozof olarak bilinmektedir. Literatür, Charron'un modern düşüncenin erken bir temsilcisi olduğu konusunda uzlaşmıştır. Ancak mevcut çalışmaların bir kısmı düşünürü Septik, Stoacı veya Aristocu olarak nitelendirirken; diğerleri onun seküler etik anlayışının, insan bilimlerinin ve rasyonalizmin temellerini oluşturması bakımından modern felsefeye öncülük ettiğini öne sürmektedirler. Bu makalede Charron hakkındaki sunulan ihtilafli görüşlere ilişkin bir tasavvur oluşturulması, mevcut çalışmaların metodları ve sonuçları üzerinden eleştirel bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Değerlendirme sonucunda incelenen çalışmaların başlıca iki yöntem kullandıkları tespit edilmiştir. Bir kısmı Charron'u belli bir düşünce ekolüne nispet ederken; diğerleri düşünürün anlayışını kavramsal bir yaklaşım üzerinden tartışmaktadır. Değerlendirmemiz bu çalışmaların Charron'un hikmetini bütünüyle ve tutarlı olarak açıklayamadıklarını göstermiştir. Charron'un düşünce tarihindeki konumunun tam anlamıyla kavranabilmesi için hikmet anlayışını aydınlatacak alternatif yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hikmet, Epoke, Bilgi ve Erdem Tohumları, İnsan İlmi, Descartes

Abstract: This article critically examines studies on Pierre Charron's role in modern philosophy since the 1950s. Acknowledged for his influence on prominent figures such as Descartes, Charron's position in modern thought sparks diverse interpretations, leading to conflicting views in existing literature. While some portray him as Septic, Stoic, or Aristotelian, others argue for his contribution to modern philosophy, laying the groundwork for secular ethics, human sciences, and rationalism. The aim of this article is to provide insight into these debates and evaluate research methodologies and findings. Studies on Charron typically adopt two primary methods:

Categorizing him within a specific school of thought or examining his contribution to modern thought conceptually. However, it is concluded that partial or conceptual analyses alone fall short in fully grasping Charron's wisdom. Therefore, alternative approaches are deemed necessary for a comprehensive understanding of his significance in intellectual history.

Keywords: *Wisdom, Epochē, Seeds of Knowledge and Virtue, Human Science, Descartes*

1. Giriş¹

Pierre Charron, 1541–1603 yılları arasında Fransa’da yaşamış Katolik bir ilahiyatçı ve filozoftur. Ayrıca, ilk seküler ahlak kitabı olarak nitelendirilen *de la Sagesse*² isimli kitabın yazarıdır (Görgün, 2022). Düşünce tarihi boyunca Charron hakkında çok çeşitli nitelendirmeler yapılmıştır. Richard Popkin’e (ö. 2005) göre Charron, “modern felsefenin babası” olarak anılmayı hak eden bir filozoftur (Popkin, 1954a). Gabriel Naude’nin (ö.1653) nazarında ise Charron, Sokrates’ten daha bilgedir ve kitabı İncil’den sonra yazılmış en iyi eserdir (Naudé, 1642). Öte yandan Pierre Bayle (ö.1706) Charron’un maruz kaldığı ağır eleştirilere işaret ederek, *d/S*’nin çok ses getiren bir kitap olduğuna dikkat çekmektedir (Bayle, 1820). İlk baskısı 1601’de çıkan kitap, engellemelere rağmen 1604’te tekrar basılmıştır ve en nihayetinde de 1605’te yasaklı kitaplar listesine alınmıştır. Bununla birlikte Charron’un düşüncesi on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Şüpheci, Ateist, Deist, Epikürcü ve Libertin çevrelerde takdirle karşılanmıştır (Sabrié, 1970). Bu bağlamda, *d/S* kendi döneminde en çok okunan eserlerden biri olarak değerlendirilmektedir. 1601–1672 yıllarında kitabın kırk dört baskısı yapılmışken, aynı dönemde Michel de Montaigne’nin (ö. 1592) *Les Essais* adlı kitabına ait sadece beş edisyon bulunmaktadır (Desan, 2009).

Charron’a gösterilen ilgi on dokuzuncu yüzyılda azalmakla birlikte, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren düşünür hakkında yapılan çalışmaların sayısı hızla artmıştır. Popkin, 1950’li yıllarda modern düşüncenin Septik kaynaklarını araştırmak üzere başlattığı çalışmalarda, Charron’u modern düşüncenin öncüsü olarak nitelendirmektedir. (Popkin, 1954a, 1956, 1960 ve 1993). Bu durum Charron’a yönelik ilgiyi artırmıştır ve Popkin’i takiben filozofun modern düşüncenin oluşumundaki rolünü inceleyen çok sayıda çalışma yapılmıştır. Bu bağlamda düşünür Şüphencilik, Stoacılık ve Aristoculuk gibi farklı düşünce ekolleri ile ilişkilendirilmektedir. Charron’un birbirinden farklı kaynaklarla irtibatlandırılması, düşüncesi hakkında ihtilafli tezlerin ortaya

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Tahsin Görgün danışmanlığında tamamladığımız “Pierre Charron’nun (1541–1603) Hikmet Anlayışı: Kınalızâde Ali Çelebi (1510–1572) Üzerinden Bir İnceleme” başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Türkiye, 2024).

² Bundan sonra *d/S* kısaltması ile ifade edilecektir.

çıkmasına neden olmuştur. Bu makalede, Popkin ve Popkin'den sonra Charron'un modern düşüncenin oluşumundaki rolünü ele alan çalışmaların bir değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirme üzerinden, Charron hakkındaki ihtilafli görüşler bir araya getirilerek bunlar hakkında bir tasavvur oluşturulması, ihtilafli görüşlerin kaynağının belirlenmesi ve bu sayede düşünür ile ilgili çalışmalara eleştirel bir yaklaşım sunulması amaçlanmaktadır. Ayrıca, Charron modern felsefenin öncü isimlerinden biri olarak anılmasına karşın kendisi hakkında Türkiye'de yapılmış bir çalışma bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu makale ile Charron hakkındaki tezleri toparlayan Türkçe bir çalışma meydana getirilmesi amaçlanmaktadır.

2. Charron'u Septisizm ile İrtibatlandıran Çalışmalar

Popkin modern felsefenin doğuşunu inceleyen çalışmaların, Septisizmi göz ardı ettiklerini düşünmektedir (1953). Buna karşılık Popkin, 1950'li yıllarda yaptığı araştırmalarda Hume (ö. 1776) ve Antik Yunan Septiklerinin görüşleri arasında benzerlikler bulunduğunu tespit etmiştir. Bu saptamadan yola çıkarak araştırmalarını sürdürmesi sonucunda, modern felsefenin on altıncı yüzyılda ortaya çıkan şüpheci krizin bir sonucu olarak meydana geldiğini savunan bir tez geliştirmiştir. Popkin bu teorisi ile, Reform Hareketlerinin başlattığı teolojik tartışmaların, Antik Yunan Şüpheciliğinin yeniden canlanması için elverişli bir zemin oluşturduğunu öne sürmektedir. Popkin'in iddiasına göre, Katolikler ve Reformcular arasındaki ihtilaflarda Katolik ilahiyatçıların Reformculara karşı kullandıkları Şüpheci kavram ve fikirler, zamanla felsefe alanına da sirayet ederek birtakım tartışmalara yol açmıştır ve Septisizmi yeniden canlandırmıştır. Devamında ise Şüphecilik taraftarları ile karşıtları arasında süregelen tartışmalar modern düşüncenin ortaya çıkmasını sağlayan süreci başlatmıştır (Popkin, 2003).

Popkin, bu tezini ilk olarak 1953-1954 yıllarında *Review of Metaphysics* adlı dergide yayınlanan üç makaleden oluşan yazı dizisinde ortaya koymuştur. Bu makalelerde şüpheci kriz ile modern düşüncenin ortaya çıkışı arasındaki ilişkinin ana hatlarını açıklamaktadır (Popkin, 1953a). Makalelerin yayınlanmasından sonra Popkin çalışmalarını genişletmiştir ve çalışmalarını şu üç kitapta ayrıntılı bir şekilde ele almıştır: *The History of Scepticism from Erasmus to Descartes* (1960), *The History of Scepticism from Erasmus to Spinoza* (1979) ve *The History of Scepticism from Savonarola to Bayle* (2003). Popkin bu kitaplarında erken modern dönemdeki Şüpheciliğin gelişimini, geriye dönük olarak on beşinci yüzyılın sonundaki teolojik tartışmalarda Septik argümanları kullanan Rönesans düşünürlerini, ileriye yönelik olarak ise Şüphecilik tartışmalarına taraftar veya karşıt olarak katılan erken modern filozoflarını inceleyerek takip etmektedir.

Popkin, çalışmalarında modern felsefenin oluşumuna yol açan şüpheli krizin arkasında iki etken bulunduğunu öne sürmektedir. Bunlardan ilki Reform hareketlerinin oluşturduğu fikrî bunalımdır. Luther (ö. 1546), Kilise'nin dini meselelerde tek karar merci olmasına karşı çıkmıştır, İncil'in Kilise'nin aracılığı olmadan herkes tarafından okunup anlaşılabilirliğini ve inanç esaslarının kişisel kanâatler ile belirlenebileceğini savunmuştur. Katolik din adamları ise Luther'in eleştirilerine hakikat kriteri ve yargının askıya alınması (epokhê) gibi Pironcu Şüpheliğin kavram ve ilkelerini kullanarak karşılık vermişlerdir. Bu durum Şüpheliğin teolojik tartışmalarla yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. İkinci etken ise Pironculuğun en önemli temsilcisi olan Empiricus'un (ö. M.Ö. 160) eserlerinin 1562'de ve 1569'da Latinceye tercüme edilmesidir. Popkin'e göre bu iki etmenin eş zamanlılığı, şüpheli krizin oluşması için elverişli bir ortam oluşturmuştur. (Popkin, 2003).

Popkin'in araştırmalarına bakılırsa, Pironcu metinler ile irtibat kuran ilk isim Montaigne'dir. Montaigne'nin düşüncesindeki Septik etkiler en iyi şekilde *Apologie de Raimond Sebond* adlı denemesinde görülmektedir. Popkin söz konusu yazıyı modern düşüncenin beşiği olarak nitelendirmektedir. Montaigne bu yazısında duyuların veya aklın, evrenin bilgisine ulaşmaya yetkin olmadığını tartışmıştır. Bu bağlamda insanın yapabileceği tek şey yargılarını askıya almaktır; ardından toplumun geleneklerini, tabii yönelimlerini gözeterek yaşamak ve Hristiyanlık inancına bağlı kalmaktır. Popkin Montaigne'nin bu şekilde, yargıların askıya alınmasına dayanan Pironcu Şüpheli ile Hristiyan inancını birleştirerek Fideist Pironculuğu inşa ettiğini belirtmektedir (Popkin, 1953a ve 2003).

Popkin'e göre, Montaigne'den sonra Fideist Pironculuğu Charron devam ettirmiştir. Charron şüphesinin ilk emarelerini, *les Trois Vérités*³ isimli kitabında göstermektedir. Fransız düşünür bu eserde, insanın sonsuz olan Tanrı'yı bilemeyeceğini ve epistemolojik kısıtlarından dolayı mârifetullah için yetkin olmadığını izah etmiştir. Charron *d/S*'de ise ihtirasların (*passions*) ve kanâatlerin (*opinions*) duyuların ve aklın işleyişini nasıl bozduğunu açıklayarak, aklın bilgiyi elde edebilmesi için bunların tesirlerinden arınması gerektiğini ortaya koymuştur. Zira akıl, bu tesirlerden arındığında Tanrı'nın vahyini alabilecek hale gelmektedir ve insan, ahlaklı olma imkanına kavuşmaktadır. Popkin'e göre, Charron'da aklın arınmasını sağlayan ilke Pironcu epokedir. Böylece Popkin, Charron'nun düşüncesindeki Fideist ve Pironcu unsurlara dikkat çekerek düşünürü Fideist Pironculuğun temsilcisi olarak nitelendirmektedir (Popkin, 2003).

³ Bundan sonra *ITV* kısaltması ile ifade edilecektir.

Popkin'e göre şüpheci krizin başlarında Fideist Pironculuk etkin iken ikincisi aşamasında Yeni Pironculuk hâkim olmuştur. Popkin, Yeni Pironculuğun hedefinin, 1620'li yıllarda ortaya çıkan yeni bilim anlayışı olduğunu düşünmektedir. Yeni bilim anlayışı, tabiatı matematik kanunlarına göre çalışan bir makine olarak ele almaktaydı. Dolayısıyla matematik bilgisine sahip olan insanın, tabiatın hakikatini kavrayabileceği öngörülmekteydi. Bu dönemin en önemli Şüphecilerinden biri olan Pierre Gassendi'dir (ö.1655). Gassendi'ye göre insanın kendi yararına kullanabileceği tek felsefe, insana eşyanın tabiatlarının bilinmesi konusunda şüphe edilmesi gerektiğini öğreten Pironculuktur. Zira insan sadece suretleri bilebilir ama bu suretler çoğunlukla hakikatin bilgisi ile örtüşmez, örtüşse dahi bunun bilinmesine imkân veren herhangi bir kriter bulunmamaktadır. Popkin, Gassendi'nin eleştirilerinin yeni bilimin temellerini sarstığını düşünmektedir. (Popkin, 1953a). Yeni Pironculuğun meydan okumasına karşılık Edward Herbert (ö. 1648) ve Marin Mersenne (ö.1648) gibi yeni bilim taraftarları, matematik teoremlerinin, bilimsel gerçeklerin ve teolojik hakikatlerin kesinliğini delil göstererek insanın hakiki bilgiye ulaşabileceğini savunmuşlardır. Ancak, Popkin'e göre Yeni Pironcular, hakikat kriteri sayılan bu şeylerden dahi şüphe ettikleri için yeni bilim taraftarlarının yanıtları Şüpheci ataklar karşısında yetersiz kalmıştır. Popkin'e bakılırsa, Yeni Pironcu krize en uygun karşılığı vererek krizin aşılmasını sağlayan kişi René Descartes (ö. 1650) olmuştur (Popkin, 1953a).

Popkin'in nezdinde Descartes Septiklerin saldırılarının, bilimin, matematiğin ve teolojinin sağladığı kesin bilginin üzerinde oluşturduğu tehdidin farkındaydı. Descartes için Septikler, insanın kesin bilgiye dair imkanlarını yıkmaya çalışırken, sadece şüphe için şüphe ederek Septisizmde aşırıya kaçmışlardır. Bunu dikkate alarak Descartes, bilgiyi şüphe barındırmayan bir temel üzerine inşa etmek istemiştir ve öncelikle akıldaki şüpheli unsurların ayıklanmasını gerekli görmüştür. Descartes'a göre insan, bilgi arayışının başında en az bir kez olsun her şeyden şüphe etmelidir ve bu şekilde şüpheli şeyleri tespit ederek elemelidir. Bu hususa ilişkin olarak Popkin, Descartes'ın Şüpheciliğini, metodik bir Şüphecilik olarak değerlendirmektedir.

Popkin'e göre Descartes metodik Şüpheciliğini tüm imkanları ile uyguladığında en nihayetinde, insanın şüphe etmesi durumunda kendisinin şüphe etmekte olduğundan şüphe duyamayacağını farkına varmıştır ve buradan hareketle, Septiklerin dahi şüphe edemeyeceği "Düşünüyorum, öyleyse varım" ilkesini formüle etmiştir. Descartes, *Cogito* sayesinde felsefesinin temelini oluşturan iki şeye ulaşmıştır. Bunlardan ilki, insanın şüphe etmeksizin sarsılmaz bir şekilde kesin olarak bildiği ilk hakikati açığa çıkarmıştır. İkincisi ise hakikat kriterini yeniden tesis etmiştir. İnsanın açık ve kesin olarak bildiği

şey hakikattir. Popkin'e göre hakikat kriterini yeniden tesis etmesi, Descartes'a felsefesinin diğer asıllarını da belirleme imkanını vermiştir. Bu sayede filozof, Tanrı'nın varlığına ve Tanrı'nın insanı yanıltmayacağına ilişkin diğer bir hakikate ulaşmıştır. Ayrıca, matematik teoremlerinin de açık ve kesin olarak bilindiğini, dolayısıyla hakiki olduklarını ortaya koymuştur. Descartes matematik teoremlerinin kesinliğini ortaya koyduktan sonra ise insanın dış dünyanın gerçekliğine ilişkin bilgisini ele almıştır. Ona göre, duyular tarafından dış dünya hakkında temin edilen bilgilerin açık ve kesin olmaması sebebiyle bu bilgilerin hakikat olarak tasdik edilmesi mümkün değildir; bununla birlikte uzamsal cisimlere ait geometrik teoremler açık ve kesindir, buna bağlı olarak bu teoremlere tekabül eden dış dünya hakikidir. Popkin'e göre böylelikle Descartes, dış dünyanın bilgisini matematiksel teoremlerin kesinliği üzerine oturturmuştur ve yeni bilimin temellerini yeniden sağlamlaştırmıştır (Popkin, 1953a).

Popkin, Montaigne ve Charron ile başlayan, Descartes ve sonrasında da Şüphecilik taraftarları ve karşıtları arasındaki tartışmaları modern düşüncenin kökenine yerleştirmektedir. Popkin'e göre Şüpheciliğin erken modern dönemdeki gelişiminde Charron'un özel bir rolü vardır. Düşünür, Montaigne'den devraldığı Fideist Pironculuğu sistemleştirerek, Şüpheciliğin yayılmasını sağlamıştır. Popkin, Charron'un bu yöndeki katkısını temellendirmek için Charron ve Descartes arasındaki irtibatı hususiyetle ele almaktadır.

Popkin iki düşünür arasındaki irtibatı kullandıkları Şüpheli metodoloji üzerinden kurmaktadır. Popkin'e göre Charron *DIS*'de ilk olarak "Kendini bil" ilkesini Tanrı'nın bilgisini temin eden en hakiki ilim olarak tanımlamıştır ve insanı, bu ilim üzerinden kendi duyularının ve aklının bilgi edinme konusundaki zayıflıklarını keşfetmeye yöneltmiştir. Charron'a göre bilgi edinme konusunda zaafalarını anlayan insan, duyuların ve aklın sağladığı bilgilerin şüpheli olduğunu ve hakiki bilgiyi ayırt etmesine yarayan bir hakikat kriterinin bulunmadığını kavramaktadır. Charron, bu aşamadan sonra insanın, hatadan kaçınmak ve hakikate ulaşmak için eşdeğerlilik (*isostheneia*) ve epoke başta olmak üzere Şüpheli ilkeleri uygulaması gerektiğini vurgulamıştır. Başka deyişle, insanın tüm meselelere özgür ve tarafsız bir biçimde, yargı ve duygularını askıya alarak evrensel bir bakış açısıyla yaklaşması gerektiğini öngörmüştür. Charron'un anlayışında akıl, sistemli bir şekilde bu soruşturmayı ve şüpheyi sürdürdüğünde şüpheli fikir, kanâatler ve dogmalardan arınmaktadır. Böylelikle akıl Tanrı'nın vahyini almaya hazır hale gelmektedir. Ayrıca, Popkin'e göre Charron'un metodolojik Şüpheciliğinin ahlaki bir boyutu da bulunmaktadır. Charron her şeyden şüphe eden bir kimsenin belirsizlik ve kararsızlık içinde kalacağını kabul etmiştir. Bu durum karşısında, insanın temiz bir

akıl ile tabii eğilimlerini izlemesi, toplumun yasalarına ve adetlerine uyması gerektiğini açıklamıştır. Bu bakımdan Popkin, Charron'un hikmet anlayışında Pironculuğu, insanın aklını şüpheli bilgilerden temizleyerek bir yandan Tanrı'dan ilham almak üzere hazırlayan, diğer yandan tabiata ve toplum normlarına uymaya sevk eden epistemolojik ve ahlaki bir yöntem olarak kullandığını düşünmektedir (Popkin, 1954a ve 2003).

Popkin'e göre Descartes Charron'un Şüpheciliğindeki bu epistemolojik ve ahlaki cihetleri üstlenmiştir. Her iki filozof, ahlaki insanın bilgi edinme sürecini engellemeyen bir yaşam tarzı, Şüpheciliğe dayalı metodu ise bilginin elde edilmesinin yolu olarak nitelendirmişlerdir. Bununla birlikte Popkin, iki düşünürün bilginin elde edilmesi hakkındaki görüşleri arasında önemli farklar olduğunu da belirtmektedir. Charron'da bilgi, metodun uygulanması sonucunda ilahi bir lütuf ile temin edilmektedir. Başka deyişle bilginin kaynağı aklın haricindedir. Descartes'a göre ise bilgiler insanın doğuşundan itibaren aklında bulunmaktadır ve metodun uygulanması, insanın aklında halihazırda bulunan bilgilere ulaşmasını sağlamaktadır. Sonuç olarak Popkin, Descartes'ın Charron'un metodolojisinden istifade ederek Şüpheciliği, başta *Cogito* olmak üzere öncelikle akılda bulunan şüphe edilemez hakikatlere, hakikat kriterine ve ardından tüm sahalarda kesin bilgiye ulaşılmasını sağlayan bir yönteme dönüştürdüğünü düşünmektedir (Popkin, 1954a ve 2003).

Popkin'in Charron'un düşüncesi ile ilgili görüşlerine bakıldığında; Popkin'in düşünürü Pironcu bir Şüpheci olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Popkin'in Charron'u Pironcu olarak nitelemesinin başlıca sebebi müellifin hikmet anlayışının epoke ilkesini içermesidir. Popkin, Charron'un bu kavramı, Pironcular ile aynı anlamda kullandığını öne sürmektedir. Popkin, bu iddiasını Charron'un kitabının ikinci cildinin ikinci bölümüne dayandırmaktadır. Charron bu bölümde aklın özgür olmasını konu edinmiştir. Düşünüre göre aklın özgürleşmesi, insanı hikmete hazırlayan iki unsurdan biridir. Charron'a göre insanın aklını kısıtlayan ve olması gerektiği gibi işlemesine engel olan başlıca iki faktör bulunmaktadır. Birincisi insanın dış çevresinden edindiği ve bilim vasıtasıyla öğrendiği kanâatler, ikincisi ise ruhun aşırı derecede hareketlenmesine neden olan ihtiraslardır. Kanâatler aklın muhakeme gücünü, ihtiraslar ise iradenin işleyişini bozmaktadır. Bu anlamda aklın özgürlüğü, bir yanıla muhakeme gücünün kanâatlerden, diğer yanıla iradenin ihtiraslardan temizlenmesidir. Charron, muhakemenin özgürleşmesi için üç ilkeden bahsetmiştir: muhakeme edilen şey ile ilgili her şeyin değerlendirilmesi (*juger de tout*), yargıların askıya alınması (*sursoir la détermination*) ve belli bir şeye bağlanmadan aklın her şeye açık olması (*universalité d'esprit*) (Charron, 1601). Bu durumda Charron'un sisteminde epoke, muhakeme özgürlüğünü temin eden üç ilkeden

biridir. Dolayısıyla bunun düşünürün hikmetini belirleyen temel bir ilke veya kavram olduğunu söylemek zordur. Ayrıca Charron muhakeme özgürlüğünün bir anlamıyla Pironcu sükûnetine (*ataraxia*); diğer anlamıyla Akademiklerin nötrlüğüne ve kayıtsızlığına dayandığını ifade etmiştir (Charron, 1601). Charron'un kendi ifadelerine rağmen Popkin, düşünürün epokesinin Pironcu olduğunu iddia etmektedir. Maryanne Cline Horowitz bu hususta Popkin'in *d/S*'nin ikinci kitabının ikinci bölümünün sadece muhakeme özgürlüğü ile ilgili kısmını dikkate alıp, irade ile ilgili kısmını ihmal ettiğini ve Charron'un Şüphecililiğini gereğinden fazla ön plana çıkardığını belirtmektedir (Horowitz, 1971). Bununla birlikte Charron'un sisteminde, Şüphencililiğin belli kavram ve ilkelerini kullandığı açıktır ancak bunlar düşünürün hikmet anlayışında sınırları ve işlevleri belli olan bir parçasını oluşturmaktadır. Daha açık bir ifade ile Charron hikmet kurallarını açıklarken Şüphencilikten istifade etse de bu düşünce, hikmet anlayışının tümüne sirayet eden bir kavram veya ilke konumunda değildir. Bu açıdan Popkin'in Charron hakkındaki değerlendirmesi sadece kısmi bir analizdir. Ayrıca, Popkin'in Charron'u epoke kavramı üzerinden Pironculuğa nispet etmesi, düşünürün anlayışının sadece bir parçası üzerinden genel bir sonuca vardığını göstermektedir. Popkin, bu genellemeyle Charron'un modern düşüncenin gelişimini, özellikle Descartes'in felsefesini, Pironcu Şüphencilik açısından etkilediğini öne sürmektedir.

Popkin'in Descartes'in felsefesi hakkındaki görüşleri, Descartes'in on yedinci yüzyılın en önemli filozoflarından biri olması sebebiyle çok etkili olmuştur. Popkin'in çalışmaları hem Şüphencilik üzerine geniş bir literatür oluşmasını sağlamış, hem de Charron'a duyulan ilgiyi artırmıştır. Bu bağlamda literatürde bilhassa Charron'un Şüphencililiğine odaklanan çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar arasında José Maia Neto ve Gianni Paganini'nin çalışmaları ön plana çıkmaktadır.

Neto ve Paganini, Popkin'in modern düşüncenin oluşumundaki faktörleri sadece Pironculuk ile açıklamasını yetersiz bulmaktadırlar. Neto ve Paganini modern düşünceyi oluşturan bağlam içinde Şüphencililiğin iki kanadının dikkate alınması gerektiğine işaret etmektedirler ve buna bağlı olarak, Charron'u Akademik Şüphencilik perspektifinden incelemektedirler (Neto ve Paganini, 2009a).

Neto, Charron'un düşüncesini Akademik Şüphencilik üzerinden ele almaktadır. Neto'ya göre Charron'un Akademik Şüphencililiğinin kaynağı Arkesilaos'tur (ö. M.Ö. 240). Neto, Charron'un Arkesilaos'un düşüncesi ile, Paris Üniversitesindeyken Omar Talon'dan (ö. 1562) aldığı dersler veya hocasının Cicero'nun *Academia* edisyonu ve şerhi üzerinden irtibat kurmuş olabileceğini düşünmektedir (Neto, 2014). Neto, bilhassa Arkesilaos'un

hikmet kavramına olumlu yaklaşan ve aynı zamanda negatif dogmatizm içermeyen Şüpheli anlayışının Charron'u etkilediğini iddia etmektedir. Zira Charron, teologlar ve filozoflar tarafından benimsenmiş olan, insanın akli yetilerini aşan şeyleri bilerek (mebadiler, ilk sebepler vb.) hakikate ulaşmasını öngören hikmet kavramına karşı çıkmaktaydı. Neto'ya bakılırsa Charron teologların ve filozofların bu dogmatik hikmet anlayışını, insana tabii yetilerinin imkân tanıdığı ölçüde, sınırlı bir yetkinlik sağlayan bir hikmet mefhumu ile ikame etmeyi amaçlamaktaydı. Arkesilaos'un Şüpheliği Charron için bu anlamda elverişli bir kaynaktı (Neto, 2014). Arkesilaos eşyanın bilinemez ve insan idrakinin zayıf olduğunu dikkate alarak insanın sadece kanâat ve inanç sahibi olabileceğini düşünmektedir. Arkesilaos'a göre insan bu türden kanâatleri ve inançları tasvip etmeden yargılarını askıya almalıdır. İnsanın hatalardan kaçınması ve bilgeliğe ulaşması ancak bu şekilde mümkün olmaktadır. Öte yandan Arkesilaos epokenin yarattığı negatif dogmatizmin engellenmesi için de yargının durdurulmasından önce akla dayanan ve önyargılardan bağımsız bir soruşturma (*zetesis*) yapılmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Neto, bu görüşlerine işaret ederek Arkesilaos'un hikmetinin, bağımsız rasyonel bir soruşturma ile epokeye dayandığını ortaya koymaktadır ve Charron'un hikmet anlayışının da aynı esasları içerdiğini iddia etmektedir. (Neto, 2009).

Neto'ya göre Charron, *d/S*'nin birinci cildinde, "Kendini bil" ilkesini Septik bir çerçeveden değerlendirerek insana epistemolojik zaafalarını göstermektedir ve buradan yola çıkarak hikmet anlayışının üç esasını oluşturmaktadır. İlk olarak insan yetilerinin, suretlerin bilgisi ile sınırlı olduğunu anlamaktadır. İkinci olarak, insan kesin olmayan şeylerin bilgisini acele ile tasvip etmeye eğilimli olduğundan kolaylıkla dogmatizme düşmektedir. Bu durum ihtiraslar, ilgi ve eğitim gibi sebeplerden kaynakladığı için "Kendini bil" ilkesi üzerinden iradenin harekete geçirilmesi ile bu acelecilik önlenmelidir. Son olarak, insan epistemolojik zaafalarını fark ettiğinde hakikate ulaşamayacağını ama tabiatı gereği bağımsız ve rasyonel bir soruşturma yapmaya yetkin olduğunu fark etmektedir. (Neto, 2014). Neto Charron'un *d/S*'nin ikinci cildindeki hikmet kurallarını da bu doğrultuda Arkesilaos'un soruşturma ve epoke kavramlarının üzerine kurduğunu belirtmektedir. Charron'a göre bağımsız rasyonel soruşturma vasıtasıyla yargılar askıya alındığında akıl yetkinleşmektedir ve Cicero'nun bahsettiği nazari sağlamlığa (*intellectual integrity*) kavuşmaktadır. Bu da Charron'un anlayışında aklın tam olarak yetkinleşerek insanın hikmete ulaşması anlamına gelmektedir (Neto, 2014).

Neto, Charron'un hikmetini Akademik Şüpheliğe dayandırdıktan sonra Descartes üzerindeki etkisini de bu ekol üzerinden incelemektedir. Neto, Descartes'ın felsefesinin başlangıç esaslarını Charron'un düşüncesinden aldığını öne sürmektedir. Neto'ya

bakılırsa Charron, Akademik Şüphencilığe yeni bir yorum katmıştır ve bu yeni yaklaşım Descartes'ın felsefesini şekillendirmiştir. Charron'un yaklaşıma göre bilge kişi epoke ile hatadan kaçınır ve aklını kanâatlerden temizler, böylece akli yetkinleşerek müstağni hale gelir. Neto bu hususta *Discours de la Méthode* isimli kitabındaki Descartes'ın şu sözlerine atıfta bulunarak, Charron'un Akademik Şüphenciliğini tasvir ettiğini belirtmektedir:

“Ancak bunu yaparken Şüpheciler gibi davranmadım, yani sırf şüphe etmek için şüphe edenler ve kesin olmayanın dışında hiçbir şey aramayanlar gibi. Çünkü ben onların tersine tamamen kesin olanın peşine düşmüştüm ve aradığım şey kumların arasına inşa edildiğinden ne şekilde olursa olsun ben bu kumu öyle derin kazmak istiyordum ki sonunda kayaya, kile ulaşabileyim” (Descartes, 2020)

Neto'ya göre Charron aklını kanâatlerden arındırarak aklının kaya gibi sağlam olan tabiatını ortaya çıkarmaktadır. Descartes bu noktaya kadar Charron'u takip etmektedir, ancak bu noktadan sonra selefinden ayrılmaktadır. Descartes şüphe ile arınan aklın bunu sürdürdüğünde, maddi varlığından ve kendi varlığından dahi şüphe ettiğini, en nihayetinde *Cogito*'ya ulaştığını öngörmüştür. Neto'ya göre Akademik tarzda şüphe ederek arınan ve müstağni olan akıl, Charron'un perspektifinde ahlakın temeli iken Descartes'da *Cogito*'ya ve metafiziksel kesinliğe ulaştıran başlangıç noktasını oluşturmaktadır. (Neto, 2014).

Popkin Charron'un Pironcu bir şüpheci; Neto ise Akademik bir şüpheci olduğunu savunurken; Paganini Charron'un *dis*'deki eklettik üslubu Şüpheci anlayışında da kullandığını ileri sürmektedir. Paganini'ye göre bu kavram hem Pironcular hem de Akademikler tarafından kullanıldığı için Charron her iki Septik ekolden faydalanmayı uygun görmektedir. Dolayısıyla Charron'un düşüncesi Pironcu ve Akademik Şüphencilik bakımından ayırt edici bir konumda olmayıp daha ziyade Antik ile Modern Septisizmi birbirinden ayıran bir dönüm noktası niteliğindedir. Paganini, Neto gibi Charron'un Şüphencilığe yeni bir yaklaşım getirdiğini düşünmektedir (Paganini, 2018). Neto, Charron'un özgünlüğünün Akademik Şüphenciliği hikmet kavramı çerçevesinde ele almasından kaynaklandığını iddia ederken, Paganini Charron'un bilge kişiye aktif bir karakter atfetmek suretiyle Klasik Pironculuktan farklı bir anlayış geliştirdiğini ve böylelikle Şüphencilığe orijinal bir katkıda bulunduğunu düşünmektedir.

Paganini, Charron'un Pironcu şüpheyi nasıl dönüştürdüğünü bazı Pironcu kavramlar üzerinden tartışmaktadır. Bu kapsamda Paganini'nin ilk ele aldığı kavram epokedir. Paganini'ye göre epoke Klasik Pironculukta; insanın kendini soyutlamasının, duyularını

ve düşüncelerini dondurmasının ve aklın kendini paralyze etmesinin bir sonucudur. Öte yandan Charron, aklın yetilerinin sahip olduğu güçlü yönlerin ve şüpheli soruşturmanın önemini vurgulamaktadır. Her ne kadar Charron aklın metafiziksel ve teolojik konularda muhakeme yapamayacağını düşünse de beşerî meseleler söz konusu olduğunda her şeyi muhakeme edebileceğini ve akla uygun olmayan durumları tasvip etmeyip yargılarını askıya alabileceğini açıkça ifade etmiştir. Charron'a göre aklın evrenselliği esastır. Akıl, belli bir toplumsal, felsefi veya dini sisteme ait inançlar ile sınırlandırılmamalıdır. Paganini'ye göre Charron'un düşüncesinin ayırt edici noktası, insana epoke üzerinden etkin bir biçimde ve iradeye dayalı olarak karar verme imkanını tanınması ve inanç sistemlerinden özgürleşmesini sağlamasıdır. Zira Charron, Antik Septiklerdeki eşdeğerliliğin ve ihtilafli görüşler karşısında sarsılmayan denge durumu ile duyulardan gelen suretler karşısında çözüme kavuşturulamayan mübâyenetin (*diaphonia*) yol açtığı pasifliği aşmak istemiştir. Bunun için de bireyin bilinçli bir şekilde irade ederek şüphe etmesini gerekli görmüştür. Böylelikle Charron'un önerdiği şüphe sayesinde birey epistemik erdemlerini kullanarak acelecilikten, önyargılardan ve hatalardan kaçınmayı başarabilen aktif bir aktör haline gelmektedir (Paganini, 2018).

Paganini'ye göre Charron'un yaklaşımı, Pironculuk ve Akademik Şüphencilik arasında yeni bir sınır çizmekten ziyade Antik ve Modern şüphencilik arasında bir dönüm noktasıdır. Paganini'nin perspektifinde *d/S*de anlatılan hikmet anlayışı, insanı alışkanlığa, otoriteye ve geleneğe dayalı her türlü inançtan, önyargıdan ve kanâatten temizleyerek akla dayanan bilinçli ve aktif bir bireye dönüştürmektedir. Paganini bu sebepten ötürü Charron'u Modern Şüphencilik'in başlangıç noktası olarak değerlendirmektedir. Ayrıca, Paganini Charron'un modern özneliliğin ortaya çıkmasında da önemli bir rol oynadığını düşünmektedir. Paganini'ye göre Charron, insanın dışsallığı ile içselliği, buna bağlı olarak kamusal alan ile özel alan arasında ayırım yaparak modern özneliliğin gelişimini hazırlamıştır. Bu bağlamda Paganini modern toplumlarda ister dini ister fikri olsun ideolojik sistemlerin bireyler üzerinde otorite kurarak onları bazı davranışları yerine getirmeye ve belli bir ideolojiyi benimsemeye zorladıklarını hatırlatarak Charron'un modern toplumlarda bireyin karşı karşıya bulunduğu bu sorunu, içsellik/dışsallık ayrımı ile aştığına dikkat çekmektedir (Paganini, 2018). Charron'a göre; bilge kişi, toplumun yasalarına, örf ve adetlerine uymalıdır ve kendisine yüklenen vazifeleri yerine getirilmelidir; iç dünyasında ise toplumun değerlerini ve düzenini eleştirerek muhakeme etmelidir, bunu yaparken de akıl ve tabii ahlak ilkeleri dışında hiçbir şeye dayanmamalıdır. Paganini'ye göre Charron bu formül ile bir yandan Pironculuğa bağlı kalırken; diğer yandan bilge kişiye iç dünyasında muhakemeye dayalı bir özgürlük tanımaktadır ve bu sayede Pironculuğu aşmaktadır. Charron bu şekilde bilge kişinin,

Pironcuların genel bir kayıtsızlığa neden olan eş gücölülüğe ve pasifliğe yol açan sükûnete düşmesini engelleyerek, aklını özgürce ve rasyonalist bir şekilde kullanmasını ve aktif olmasını sağlamaktadır. Bu anlamda modern öznenin gelişimine katkıda bulunmaktadır.

Charron'un kaynakları konusunda Paganini belli bir düşünür veya eser seviyesinde bir tartışmaya girmeden doğrudan düşünürün etkilerini taşıdığı düşünce ekollerini işaret etmekle yetinmektedir. Bu bağlamda, Paganini öncelikle düşünürün hikmet anlayışını sadece Şüpheci kaynaklardan değil, aynı zamanda Stoacılık ve Epikürcülük gibi başka ekollerden de beslediğine dikkat çekmektedir. Bununla birlikte Paganini, ağırlıklı olarak Charron'un hikmet anlayışındaki Pironcu ve Akademik Şüpheci etkileri tartışmaktadır. Paganini'ye göre, Charron iki şüpheci ekölü bir araya getirerek, bu ikisinin aynı felsefi düşünceye ait olduğunu göstermek istemektedir. Paganini, Charron'un bu tutumunun kendinden sonraki düşünceye de yansıdığını; bu bağlamda düşünürün, hem Descartes gibi Şüpheciliği topyekûn olarak reddeden dogmatik düşünürleri, hem de Hume gibi Pironculuk ve Akademik Şüphencilik arasında gidip gelen ama her zaman Şüphenciliğe bağlı kalan düşünürleri etkilediğini düşünmektedir (2018).

Neto incelemesine *d/S*'nin birinci cildini dahil etmekle birlikte Charron'un Akademik Şüphenciliğini Popkin gibi ikinci cildinin ikinci bölümüne dayanarak temellendirmektedir. Bu bakımdan Neto, yöntem bakımından Popkin'in kısmi analizini aşmamaktadır. Ayrıca Neto, Charron'un Akademik Şüphenciliğini kanıtlamak amacıyla düşünürü Arkesilaos ile ilişkilendirmektedir. Neto Arkesilaos ile Charron arasında irtibatı Talon üzerinden kurmakta, sadece fikirsel benzerliklerini göstererek Charron'un Arkesilaos'tan etkilendiğini öne sürmektedir. Neto Arkesilaos ile Charron'un fikirleri arasında tam örtüşme tespit edemediğı yerlerde Charron'un Akademik Şüphenciliğe yeni bir yaklaşım getirdiğini iddia etmekle yetinmektedir. Bu bağlamda Neto, Popkin gibi Charron'un düşüncesini kısmi bir incelemeye tabi tutarak kısıtlı bir perspektif sunmaktadır. Paganini ise Charron'un eklektik üslubunun farkındadır, Popkin ve Neto'nun aksine çalışmalarında bu hususu dikkate almaktadır. Popkin ve Neto daha ziyade Charron'un hikmet anlayışının kaynağına ve buna bağlı olarak kendinden sonraki düşünce üzerindeki etkisine yoğunlaşırken, Paganini Charron'un hikmetinde modern bireyin gelişimini araştırmaktadır. Paganini Charron'da modern özneliği tartışırken Neto ve Popkin gibi Charron'daki Şüpheci kavram ve ilkelere odaklanmaktadır. Popkin ve Neto, Charron'un düşüncesinin başta Descartes olmak üzere belli düşünürler tarafından nasıl alımlandığını araştırarak, Charron'un modern düşünce üzerindeki etkisini takip etmektedirler. Buna karşılık Paganini Charron'un modern düşünce üzerindeki etkisini modern öznelik bakımından belli düşünürlere odaklanmadan tartışmaktadır. Bu

doğrultuda Paganini, Popkin ve Neto'nun kısmi yaklaşımlarını aşmakla birlikte Charron'un hikmet kavramının kaynağına dair bir açıklama sunamamaktadır.

3. Charron'u Stoacılık ile İrtibatlandıran Çalışmalar

Charron'un modern felsefedeki yerini araştıran çalışmalara katkıda bulunan diğer bir isim Horowitz'dir. Horowitz düşünürün hikmetinin temel esasını kitabının "Hakiki ve aslı olan Dirayet" başlıklı üçüncü bölümünde açıkladığını öne sürmektedir. Horowitz, Charron'un dirayete (*prud'hommie*) Stoa felsefesinin tabii yasa anlayışına uygun bir anlam kazandırarak bu kavramı hikmet anlayışının temel unsuru haline getirdiğini iddia etmektedir. Horowitz bu doğrultuda Charron'un hikmet düşüncesinin kaynağının Stoa Felsefesi olduğunu öne sürmektedir (Horowitz, 1974).

Horowitz Charron'un dirayeti, insanın tabiata ve dolayısıyla akla uygun davranması ve yaşaması olarak tanımladığına işaret etmektedir. Başka deyişle Horowitz, Charron'un kullandığı bu kavramı insanda bulunan tabii yasa olarak yorumlamaktadır. Stoa felsefesine göre Tanrı aynı zamanda tabii yasadır ve Tanrı ile özdeş olan bu yasa, Tanrı'nın bir parçası olan insanda da bulunmaktadır. İnsan kendisinde bulunan bu ilahi parça sayesinde tabii yasayı bilmektedir ve buna riayet ederek erdemli bir yaşam sürdürebilmektedir. Stoacılar, Tanrı'nın tabii yasının insanda bulunmasını akıl, ışık, tohum ve kıvılcım gibi kavramlar üzerinden izah etmektedirler. Öte yandan Orta çağ teologları başta tabii yasa olmak üzere Stoacılığa ait bu kavramları Hristiyanlığa uyarlayarak teolojiye dahil etmişlerdir, insandaki tabii yasayı Stoacıların ışık ve kıvılcım gibi kavramları üzerinden açıklamışlardır. Horowitz'e göre Charron, teologların düşüncelerine dahil ettikleri Stoacı fikirler yerine Antik Stoacılığı tercih etmiştir ve teologların Stoacılık'tan aldıkları kavramlardan kaçınarak insandaki tabii yasanın kaynağının Stoacı bilgi ve erdem tohumları olduğunu belirtmiştir. Horowitz, Charron'un eserinde dirayet kavramı ile beraber kullandığı diğer kavram ve fikirleri, Cicero ve Seneca gibi Stoacıların metinlerinde araştırarak Charron'un hikmet düşüncesinin kaynağının Stoa felsefesi olduğunu ispatlamaya çalışmaktadır (Horowitz, 1971).

Horowitz'in Charron'un hikmetini Stoacı olarak görmesinin bir diğer nedeni, düşünürün Stoacılar gibi kaynağını tabii yasadan alan bağımsız bir ahlak anlayışı oluşturmasıdır. Teologlar, insanı ebedi kurtuluşa götürecek olan hakiki erdemlerin Tanrı'nın yardımı ve ilahi lütuf ile kazanılabileceğini savunmuşlardır. Charron ise insandaki tabii yasa bilgisinin ve erdemlerinin potansiyel olarak mevcut olduğunu ve *d/S*de anlattığı türden bir felsefe eğitimi ile hikmetin ve erdemlerin açığa çıktığını belirtmiştir. Horowitz'e göre,

Charron'un tabii yasaya dayalı bir ahlak anlayışı oluşturması, onun Stoacı olduğu yönündeki diğer bir göstergedir (Horowitz, 1974).

Horowitz Charron'un Stoacılığını doğrudan antik kaynaklarına nispet etmektedir. Bununla birlikte Horowitz, Charron'un Stoacı kavram ve görüşlerini incelerken sadece Cicero ve Seneca gibi Romalı Stoacıların metinlerine başvurmakla yetinmemektedir, iddiasına uygun olarak antik dönem Stoacılar üzerinden bir irtibatlandırma yapmamaktadır. Bu bakımdan Horowitz, Charron'un hikmetinin kaynağının Antik Stoacılık olduğuna dair tezini tam olarak temellendirememektedir. Ayrıca Horowitz, Charron'un hikmet düşüncesini *d/S*'nin ikinci cildinin üçüncü bölümünde zikredilen dirayet kavramına dayalı olarak açıklamaktadır. Dirayet Charron'a göre insanın ruhunda bulunan, davranışlarını evrensel akla ve tabii yasaya göre düzenlemesini sağlayan bir şeydir. Ancak Charron'a göre dirayetin hikmete dönüşmesi için insanda basiret ile birlikte bulunması gerekmektedir. Bu bakımdan dirayet hikmetin temellerinden biridir ama eş değeri değildir. Öte yandan Horowitz, dirayet kavramını Stoacılık ile irtibatlandırmaktadır ve buna bağlı olarak Charron'un hikmet düşüncesinin kaynağını Stoacılık olarak görmektedir. Charron'a göre hikmet için dirayetin tek başına yeterli olmaması göz önünde bulundurulduğunda, Horowitz'in bu kavramı hikmetin kaynağı olarak göstermesi sadece kısmi bir açıklama sağlamaktadır. Horowitz Popkin ve Neto'ya benzer bir şekilde *d/S*'nin sadece belli bir bölümüne odaklanarak Charron'un hikmet anlayışını dar bir çerçevede ele almaktadır ve bu kısıtlı perspektif üzerinden düşünürün felsefe tarihindeki rolünü tayin etmeye çalışmaktadır.

4. Charron'un Hikmet Anlayışına Kavramsal Yaklaşımlar

Charron'un düşüncesini inceleyen araştırmaların bir kısmı doğrudan Charron'un hikmet kavramına yönelmiştir. Bu çalışmalar arasındaki ilk ve en önemli çalışma Eugene Rice tarafından yazılan *The Renaissance Idea of Wisdom* isimli kitaptır. Rice bu kitabında Rönesans'tan başlayarak Charron'a kadar hikmet kavramında gerçekleşen dönüşümü incelemektedir. Rice'a göre bu dönüşüm ile, kaynağını Kutsal Metinlerden ve Hristiyan akidesinden alan ilahi hikmet anlayışı ağırlığını kaybederek, yerini insanın tabiatına ve güçlerine dayanan insan hikmetine bırakmıştır. Rice ilahi hikmetin; Tanrı'nın ve İsa'nın bir niteliği ve insanın Tanrı'yı bilmesi olarak görüldüğünü; daha çok vahiy, ilahi lütuf, teoloji ve metafizik tarafından ele alınan ilk sebepler ve gök cisimleri vb. gibi kavramlarla birlikte ele alındığını belirtmektedir. Buna karşılık, insan hikmetinin beşerî meselelerin bilinmesi olarak anlaşıldığını; ahlak, erdem, insan fiilleri ve siyaset gibi konulara ilişkin olarak kullanıldığını ifade etmektedir. Rice, ilahi hikmet mefhumunun Rönesans boyunca geçerliliğini koruduğunu ancak bu dönemde hikmetin beşerî yaklaşımına olan

ilginin artmaya başladığını iddia etmektedir. Rice'a göre, Charron *d/S*'de bu kavramı bütünüyle ahlaki bir konu olarak ele alarak, hikmeti sadece insanın fiillerine odaklanan, ahlak ve siyaset eksenli bir mefhum haline getirmiştir (Rice, 1958).

Rice, Rönesans'tan başlayarak erken modern döneme kadar hikmetin dönüşümünü bir kavram analizi kapsamında incelemektedir. Rice, analizinde ilahi hikmetin ve insan hikmetinin ilgili olduğu diğer kavramlar ile oluşturduğu örüntüleri tespit etmektedir ve bu kavram örüntüleri arasında karşıtlıklar kurarak hikmetin dönüşümü ile ilgili değerlendirmeler yapmaktadır. Ancak Charron'un hikmet anlayışı birbiriyle irtibatlı çok bileşenli bir sistemden oluşmaktadır. Bu sebeple Rice'ın analizi belli bir perspektif sunmakla birlikte Charron'un hikmet anlayışını ancak yüzeysel bir seviyede açıklamaktadır. Ayrıca Charron *ITV*'de Tanrı'nın bilgisini ilahi hikmet olarak tanımlamıştır ve *d/S*'deki insan hikmetini Tanrı'nın bilinmesi ile doğrudan irtibatlandırmıştır. Şöyle ki; Charron, *d/S*'nin başında "Nefsini bilen Rabbini bilir" ilkesinin hikmetinin temel ilkesi olduğunu belirtmiştir ve bu sayede ilahi hikmet ve insan hikmeti arasında karşıtlıktan ziyade süreklilik ilişkisi kurmuştur. Dolayısıyla Rice'ın kavram karşıtlığı üzerinden yaptığı analizinin, Charron'un hikmetini anlamak için uygun bir metot olmadığı anlaşılmaktadır.

Charron'un düşüncesine yönelik diğer bir kavramsal çalışma Emmanuel Faye'in yazdığı *Philosophie et Perfection de l'Homme* adlı kitaptır. Faye bu kitapta, on beşinci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Descartes'a kadar uzanan dönemde Fransız felsefesini incelenmektedir. Faye, bahsedilen dönemde Fransız felsefesinin insana olan yaklaşımına odaklanmaktadır. Bu doğrultuda Faye, öncelikle on beşinci yüzyılın ikinci yarısına kadar yazılan kitaplarda insanın Katolik doktrinine uygun olarak, asli günah sonucundan cennetten kovulmuş ve düşmüş bir varlık olarak ele alındığını belirtmektedir. Ancak İtalya'daki Rönesans'a paralel olarak Fransa'da on beşinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Katolik doktrininden ve Skolastik düşünceden bağımsız olarak insana, insan doğasına, insan ilmine, insan hikmetine ve insanın mükemmelliğine dair eserler yazılmaya başlanmıştır. Faye'a göre, insanın bilinmesini merkeze alan bu kitaplar, Fransız felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Faye, bu kitaplar üzerinden teoloji ile felsefenin arasındaki ayrımın belirginleştiğini iddia etmektedir (Faye, 1998).

Faye bu anlamdaki ilk teşebbüsün Sebond (ö. 1436) tarafından yapıldığını ifade etmektedir. Sebond, *Theologia Naturalis Seu Liber Creaturarum* isimli kitabında insan ilmini konu edinmiştir. Sebond, bu kitapta insanın tabiatının bilinmesi ile Tanrı'nın da bilenebileceğini savunmuştur. Faye, Sebond'un bu kitabını insana olan yaklaşımın

değişmesi yönünde atılan bir adım olarak görmekle birlikte bu kitapta aslî günah, enkarnasyon ve kristoloji gibi teolojik meselelerin ağırlıklı olması sebebiyle bunun henüz teolojik bir eser olduğunu ifade etmektedir. Faye, teoloji ve felsefe arasındaki ilk kesin ayrışmanın Charles de Bovelles'in (ö. 1566) yazdığı *Liber de Sapiente* adlı eserde belirginleştiğini öne sürmektedir. Faye, insan ilmine olan ilginin Montaigne'nin, 1581'de Sebond'un eserini Latince'den Fransızca'ya çevirmesi ve *Les Essais*'de Sebond'un görüşlerini savunması ile birlikte arttığını iddia etmektedir. Faye, insan ilmine duyulan ilginin esas olarak Charron'un *DIS*'si ile yoğunlaştığını düşünmektedir. Faye'e göre, Charron insan ilmini ve insan hikmetini tam anlamıyla dini referanslardan bağımsızlaştıran bir çerçevede sunmaktadır. Faye, Charron'dan sonra felsefenin insana olan yaklaşımın ne doğrultuda evrildiğini Descartes üzerinden incelemektedir. Faye, böylelikle on beşinci yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Descartes'a kadar felsefenin insana olan yaklaşımının nasıl değiştiğini ve bunun teoloji ile felsefeyi birbirinden nasıl ayırdığını takip ederek Fransız felsefesinin ortaya çıkışına ve modern düşüncenin gelişimine dair bir açıklama sunmaktadır (1998).

Faye, Charron'un düşüncesindeki insan ilmine odaklanmaktadır. Charron, eserinin birinci cildini bütünüyle bu konuya ayırmakla birlikte hikmet anlayışının temel ilkesi bununla sınırlı değildir. Charron'a göre insanın kendini bilmesi iki seviyede anlaşılmalıdır. Birinci seviyede tüm insanlarda bulunan özellikler, hatalar ve eksiklikler bilinmektedir. İkinci seviyede ise insan, genel seviyedeki bilgisine dayanarak kendi iç gözlemine yapmaktadır ve kendi durumunu, hatalarını ve eksikliklerini fark etmektedir. Charron'a göre insanın hikmete ve Tanrı'nın bilgisine ulaşması için genel seviyedeki bilgiden istifade ederek kendini bilmesi gereklidir. Bu anlamda Faye'in çalışması diğer kavramsal ve kısmi çalışmalara nazaran Charron'un hikmet mefhumunun anlaşılması bakımından daha uygun bir çerçeve oluşturmaktadır. Bununla birlikte, kendini bilmenin Charron'un hikmetinin aslî ilkesi olduğu dikkate alındığında Faye, düşünürün anlayışının esasına ilişkin bir hususu ihmal etmiş olmaktadır.

5. Sonuç

Bu makale kapsamında 1950'li yıllardan günümüze kadar Charron'un düşünce tarihindeki konumunu inceleyen çalışmaların değerlendirmesi sunulmuştur. Değerlendirme kapsamındaki çalışmalarda Charron, modern düşüncenin öncüsü olması bakımından ele alınmaktadır ve bu doğrultuda düşünürün modern felsefenin oluşumuna yaptığı katkı incelenmektedir. Bu çalışmalarda başlıca iki yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemlerden biri; Charron'un düşüncesindeki belli bir bölümden hareketle kaynaklarının belirlenmesidir. Bu yöntemde, düşünür belirlenen kaynaklar doğrultusunda belli bir düşünce ekolüne nispet edilmektedir ve bu düşünce ekolü

yönünden kendinden sonraki düşünce hayatına olan etkisi araştırılmaktadır. Bu bağlamda Charron'u Şüpheli olarak gören Popkin, Neto ve Paganini *d/S*'nin ikinci cildinin ikinci bölümüne odaklanırken, düşünürün hikmet anlayışını Stoacı olarak gören Horowitz *d/S*'nin ikinci cildinin üçüncü bölümünü esas almaktadır. Buna bağlı olarak Popkin, Neto ve Paganini Charron'un Descartes'ı Septisizm üzerinden etkilediğini ve böylece Charron'un Şüpheli hikmet anlayışı ile modern felsefenin oluşumuna katkıda bulunduğunu öne sürmektedirler. Buna karşılık Horowitz, Antik Stoacılığı canlandırmasından ve bağımsız bir ahlak anlayışı meydana getirmesinden ötürü Charron'u modern düşüncenin ortaya çıkmasını sağlayan zeminde konumlandırmaktadır. Söz konusu yöntem dayalı çalışmalarda, Charron'un eklektik sistemindeki bir bölüm esas alınarak düşünürün hikmet anlayışının bütününe yönelik bir sonuca varılmaktadır. Kısmi bir analiz vasıtasıyla yapılan genellemeler üzerinden düşünürün kendinden sonraki düşünceye etkisi izah edilmektedir. Charron'un düşünce tarihindeki yerini tartışan çalışmaların çoğu bu yöntemi kullanmaktadırlar.

İkinci yöntem ile doğrudan Charron'un hikmet kavramına odaklanılmaktadır veya düşüncesi eserinde geçen bir kavram veya ilke üzerinden incelenmektedir. Bu yöntemi daha çok Charron'un düşüncesine dair kavramsal bir yaklaşım sunan çalışmalar kullanmaktadır. Rice, doğrudan Charron'un hikmet kavramına odaklanırken Faye, insan ilmi mefhumuna eğilmektedir. Genellikle kavramlar arası karşıtlıklar üzerinden yürütülen bu çalışmalar, Charron'un çok bileşenli sistemine dair sadece yüzeysel bir kavrayış sağlamaktadır. Bu yöntem göre yapılan çalışmalar Charron'u belirli bir ekole bağlamaktan ziyade düşüncesinin hangi yönden modern felsefenin oluşumuna katkıda bulunduğunu izah etmeyi amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, Charron'un hikmet anlayışının bütününe kavramaya ve bu bütünlük içindeki uyumu anlamaya yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi zordur. Bunun en önemli sebebi, Charron'un *d/S*'de eklektik bir üslup kullanmasıdır. Kanâatimizce bu durum, düşünürün felsefe tarihindeki konumunu belirlemeye ve modern düşünceye hangi yönden katkıda bulunduğunu açıklamaya çalışan araştırmaların, ihtilafli ve birbiriyle çelişen sonuçlara varmasına neden olmaktadır. Mevcut literatürün vardığı ihtilafli görüşler dikkate alındığında, gelecekte yapılacak araştırmalarda, öncelikle düşünürün sistemindeki bileşenleri birbiriyle irtibatlandıran ve uyum içinde bir arada tutan kavramın veya ilkenin saptanması, daha sonra da hikmet anlayışının belirlenen kavram veya ilke doğrultusunda ele alınması gerekmektedir. Filozofun düşüncesinin bu türden bir kavram veya ilke ile incelenmeden, felsefe tarihindeki konumuna ve modern felsefenin oluşumuna yaptığı katkıya dair tutarlı bir anlayışın elde edilmesi mümkün görünmemektedir.

Kaynaklar

- Bayle, P. (1820). Pierre Charron. Dictionnaire historique et critique içinde (Cilt 5, 88–105. ss). Paris: Libraire Desoer.
- Charron, P. (1601). *De la sagesse, trois livres*. Bordeaux: Simon Millanges.
- Desan, P. (2009). Pierre Charron, théologien et philosophe. *Corpus Revue de Philosophie (Charron Özel Sayısı)*, 55, 5–7.
- Descartes, R. (2020). *Yöntem üzerine konuşma* (Ç. Dürüşken, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları. (Orijinal Yayın Tarihi, 1637)
- Faye, E. (1998). *Philosophie et perfection de l'Homme, de la renaissance à Descartes*. Paris: Libraire Philosophique J. VRIN.
- Görgün, T. (2018). *Medeniyet meselesi İslam ve Batı ilişkileri çerçevesinde*. İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Horowitz, M. C. (1971). Pierre Charron's view of the source of wisdom. *Journal of the History of Philosophy*, 9(4), 443–457.
- Horowitz, M. C. (1974). Natural law as the foundation for an autonomous ethic: Pierre Charron's de la sagesse. *Studies in the Renaissance*, 21, 204–227.
- Naudé, G. (1642). *La bibliographie politique du Sr. Naudé: Contenant les livres & la méthode nécessaires à étudier la politique*. Paris: Vve. De Guillaume Pelé.
- Neto, J. R. M. & Paganini, G. (2009a). Introduction. *Skepticism in the Modern Age: Building on the Work of Richard Popkin* içinde (1–13. ss.). Leiden: Brill.
- Neto, J. R. M. (2003). Charron's epoche and Descartes' Cogito: The sceptical base of Descartes' refutation of scepticism. *The Return of Scepticism from Hobbes and Descartes to Bayle* içinde (81–113. ss.). New York: Springer Science & Business Media.
- Neto, J. R. M. (2009). Charron's academic sceptical wisdom. *Renaissance Scepticisms* içinde (213–227. ss). Dordrecht: Springer.
- Neto, J. R. M. (2014). *Academic skepticism in seventeenth-century French philosophy: The charronian legacy 1601–1662*. Heidelberg; New York; Dordrecht; London: Springer.
- Neto, J. R. M. (2018). Richard Popkin on the history of skepticism. *Skepticism: From Antiquity to the Present* içinde (506–519. ss.). New York: Bloomsbury Academic.
- Paganini, G. (2018). Pierre Charron. *Skepticism: From Antiquity to the Present* içinde (247–259. ss.). New York: Bloomsbury Academic.
- Popkin, R. H. (1953a). The sceptical crisis and the rise of modern philosophy: I. *The Review of Metaphysics*, 7(1), 132–151.
- Popkin, R. H. (1953b). The sceptical crisis and the rise of modern philosophy: II. *The Review of Metaphysics*, 7(2), 307–322.
- Popkin, R. H. (1954a). Charron and Descartes: The fruits of systematic doubt. *The Journal of Philosophy*, 51(25), 831–837.
- Popkin, R. H. (1954b). The sceptical crisis and the rise of modern philosophy: III. *The Review of Metaphysics*, 7(3), 499–510.
- Popkin, R. H. (1956). Theological and religious scepticism. *The Christian Scholar*, 39(2), 150–158.

- Popkin, R. H. (1960). Skepticism and the counter-reformation in France. *Archive for Reformation History*, 51, 58-87.
- Popkin, R. H. (1964). *The history of scepticism from erasmus to Descartes*. Assen: Royal Van Gorcum Ltd.
- Popkin, R. H. (1979). *The history of scepticism from erasmus to Spinoza*. Berkeley: University of California Press.
- Popkin, R. H. (1993). Introduction: Scepticism and irreligion in the seventeenth and eighteenth centuries. *Scepticism and Irreligion in the Seventeenth and Eighteenth Centuries* içinde (1-11. ss.). Leiden: Brill.
- Popkin, R. H. (2003). *The history of scepticism: From Savonarola to Bayle*. New York: Oxford University Press.
- Rice, E. (1958). *The Renaissance idea of wisdom*. New York: Oxford University Press.
- Sabrié, J. B. (1970). *De l'humanisme au rationalisme: Pierre Charron (1541-1603) l'homme, l'oeuvre, l'influence*. Cenevre: Slatkine Reprints.

Kitap Tanıtımı

Book Review

Geliş Tarihi: 08 Kasım 2024

Kabul Tarihi: 01 Aralık 2024

Yayın Tarihi: 15 Ocak 2025

Türkiye’de Spiritüel Arayışlar: Deizm, Yoga, Budizm, Meditasyon, Reiki vb. Kurtuluş Cengiz, Önder Küçükural, Hande Gür. İstanbul: İletişim Yayınları, 2023. 365 sayfa. ISBN 978–975–05–3219–1.

Türkiye’de son yıllarda gözlenen spiritüel arayışların karmaşık yapısını anlamak amacıyla yürütülen bu araştırma TÜBİTAK 1001 programı tarafından desteklenmiştir. 2018–2020 yıllarında gerçekleşen bu araştırmadan yoğun bir üretim gerçekleştirilmiştir. Dr. Öğretim Üyesi Kurtuluş Cengiz, Doç. Dr. Önder Küçükural ve Hande Gür tarafından yürütülen bu araştırmada, çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Gür, 2020; Mashael, 2020). "Türkiye’de Spiritüel Arayışlar" adlı bu çalışma ile nitel–nicel metotları kullanarak hazırlanmıştır. Bu çalışmada; 6 ilden 84 katılımcı ile mülakat, 528 kişi ile anket çalışması gerçekleştirilmiştir (ss. 29–30). Bu katılımcıların deneyimlerini, motivasyonlarını, maneviyat üzerine kişisel düşüncelerini, arayışlarının bireysel, fiziksel olmayan pratiklerinde okumaları mesela mesnevi, Osho gibi pratik olarak gördükleri veriler aktarılmıştır. Bu yöntemle birlikte araştırmayı geniş bir nüfusa yayarak bulguların genellenebilirliğini artırmak amaçlanmıştır. Sufi, sema törenleri ve yoga inzivaları gibi ruhani toplantılar çerçevesinde sağlam veri toplama yöntemleri ile gerçek bulgulara ulaşılması güçlendirilmiş, konuya geniş perspektif sunulmuştur. Bu sayede doğrudan gözlem ile elde ettikleri veriler çerçevesinde araştırmaya sağlam bir temel oluşturmuşlardır.

Bu çalışma, Osmanlı’dan günümüze kadar yaşanan spiritüel gelişmelerin izini süren, söz konusu gelişmelerin niyetlerini ve muhataplarını araştırmıştır. Ayrıca siyasi, ekonomik, politik ve kültürel değişimlerin toplumumuzun inanış dinamikleri, manevi ve ruhsal ihtiyaçlara olan ilginin artışı üzerindeki etkilerini neden ve sonuçlarıyla birlikte ortaya

koyarak bu bulguları kitaplaştırmıştır. Yazarlar, kitabın önsözünde de bahsettiği gibi bireylerin bu arayışlara nasıl katıldıkları, hangi pratikleri benimsedikleri ve bu pratiklerin yaşamlarına nasıl etkileri olduğu gibi sorulara yanıtlar aramış, derinlemesine bir analizle incelemişlerdir. Bu bağlamda sosyolojik ve kültürel dinamiklerle birlikte çalışmada hem araştırmacılara hem genel okuyucu kitlesine ulaşma hedefinde sosyoloji literatürüne sonraki yıllarda yapılacak olan çalışmaların öncüsü olarak önemli bir katkı sunmaktadır.

Kitap önsöz, ekler ve kaynakça dışında dokuz bölümden oluşmaktadır. Her bölüm Türkiye'deki spiritüel keşiflerin farklı yönlerini incelemektedir. Konu ile ilişkisi literatürdeki algısı ve kavram bilgisi geniş alanda açıklanmıştır. Okuyuculara anlamı kolaylaştırmak için bulgular, bol örnekler, şekiller, anlatımı çeşitli tablolar ve grafiklerle görsel olarak desteklenmiştir. Bulgular açıklanırken literatürden çeşitli makalelerle örnek verilmiş, detaylı bir şekilde metne entegre edilmiştir. (s.128). Yazarlar eserde, teorik bilgileri soyut düzlemde bırakmak yerine somut örneklerle destekleyerek okuyucunun, katılımcıların kişisel deneyimlerini ve bakış açılarını doğrudan görmelerine olanak tanımıştır. Bu yöntem, literatüre başka açıdan katkı sağlamak isteyen araştırmacılara rehber olanağı sunmaktadır (ss. 131- 144). Bu detaylar, gözlemci bir bakış açısı ile okuyucuya yer yer röportajdan örnekler sunularak kitabı daha içten göstermiş, eserin sosyolojik boyutunu güçlendirmiş, kullanılan sade ve anlaşılır dil, akıcı ve kolay okunabilir olmasına vesile olmuştur.

Yazarlar spiritüel arayışlara yöneliminin nedenleri arasında yakınların kaybı, birinci derece yakınlarla yaşanan duygusal bağlanma, özel hayatta yaşanan sorunlar, ciddi veya kronik rahatsızlıklar, işle ilgili problemler gibi faktörlere yer vermiştir. Katılımcılarla yaptığı mülakatlar sonucunda bu olayları travma başlığı altında ele alarak okuyucuya anlamlı bir çerçeve sunmuştur. Yaşanılan olayların gerçek sebeplerini öğrenmek için katılımcılarla yapılan bu görüşmeler, okuyucuların konuyu daha iyi anlamalarına katkı sağlamıştır. Bu yöntem kitabın sosyolojik boyutunu zenginleştiren bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, eserin bazı eksiklikleri de göz ardı edilemez. Özellikle, spiritüel arayışların psikolojik boyutlarına yeterince değinilmemesi, eserin kapsamını sınırlamaktadır. Yazarlar, travmaların birey üzerinde bıraktığı etkilerini psikolojik bir bakış açısı ile değinerek kitabın derinliğini artırabilirdi. Travma sonrası bireyin nasıl bir içsel dönüşüm geçirdiği, hangi psikolojik savunma mekanizmaları tarafından tetiklendiği ve bu dönüşümün travma sonrası büyüme teorisi ışığında nasıl şekillendiği gibi konuların incelenmesi esere daha iyi bir analitik bakış açısı kazandırabilirdi. Örneğin, insanların spiritüel arayışa yönelmelerindeki bilişsel süreçler ve duygusal ihtiyaçlar, olaylara karşı kişilerde oluşan keder, suçluluk, anlam arayışı gibi hangi duygusal tepkilerin meydana geldiği incelenerek daha somut bir şekilde ortaya

konulabilirdi. Özellikle “babamın ölümüne üzülmemeli miyim, üzülmemeli miyim emin değilim” ifadesi (s. 131), bireyin kafa karışıklığını yansıtan önemli bir örnek olarak gösterilmektedir. Bu noktada psikodinamik veya bilişsel davranışçı terapinin perspektifinden yapılacak açıklamalar okuyucuya daha derin bir anlam, esere önem kazandırabilirdi. Çünkü ölüm sonrası yaşanan yas sürecinin bireylerde, kimlik arayışının tetikleyici olarak işlev görmesi bir dönüm noktasıdır. Bu tür yasin yalnızca spiritüel arayışlara yönlendirmedini, bireyde öz kimlik ve hayat amacında değişimlere de yol açabileceği yönündeki vurguların detaylı analiz edilmesi, okuyuculara spiritüel arayışların psikolojik boyutunu zenginleştirerek daha kapsamlı bir bakış açısı ile sunulması daha iyi olabilirdi. Ancak yazarlar, sosyolojik araştırma kapsamından çıkmak istemedikleri için olsa gerek, bu çalışmanın detaylı bir şekilde psikoloji alanında ele almak istemeyişlerinin normal olduğu söylenilebilir.

Kitapta yapılan araştırmalar sonucunda başka değinilen bir meselede, spiritüel pratiklere, yoga ve meditasyon kurslarına katılımın Türkiye’de belirlenen 6 sembolik ilde ekonomik şartlardan dolayı daha çok üst sınıf ve orta gelir grupları arasında yaygın olduğunu belirtilmektedir. Bu ifade, 84 katılımcı ile yüz yüze röportajlar ve 528 kişi ile çevrimiçi anketler sonucunda elde edilmiştir. Sembolik olarak seçilen bu 6 ilde yapılan araştırma sonucunda yoga ve meditasyon yapmak ekonomik açıdan lüks olduğu sonucuna varılmıştır. Ve bunu tabi ki yazarlar, tüm Türkiye için yoga meditasyon kurslarına erişim lüks bir arayıştır ifadesi ile genellememişlerdir. Ancak, bu oranla İstanbul’da, bir yoga eğitmeninin bir blogda yazmış olduğu bilgiye göre gelir seviyesi düşük gruplara da yoga dersleri verdiği bilinmektedir. İstanbul’da sadece üst ve orta gelir durumuna sahip kişiler değil gelir seviyesi düşük olan kişilerinde çoğunluk olarak katılım sağladığını dile getirmiştir. Üstelik teknolojinin gelişmesiyle birlikte spiritüel ve enerji öğretilerine ulaşımın sadece yüz yüze kamplar aracılığıyla değil çevrimiçi platformlar, telepati yöntemleri, YouTube, Spotify ve Zoom gibi araçlarla da erişilebilir hale geldiğini göz ardı etmektedir. Bu nedenle, sadece orta gelir grubuna ait beyaz yakalılar değil, gelir seviyesi düşük olan kişilerde bu pratiklere kolaylıkla erişebilmektedir. İstanbul’da bahsi geçen yoga eğitmeni Nilüfer Eyiişleyen, bu durumu doğrularak, kendi eğitim verdiği süreç boyunca özellikle öğrencilerin yoğun ilgi gösterdiğini ve katılım sağladığını gözlemlemiştir. Buna ek olarak kitapta, kadınların erkeklerden daha fazla katılım sağladığı iddia edilmektedir (s. 168). Ancak, Nilüfer Eyiişleyen’in ifadelerine göre, İstanbul’da yaklaşık 700 kişiyle yaptığı görüşmelerde erkeklerin de kadınlara oranla yüksek katılım sağladıkları gözlemlenmiştir. Dolayısıyla, bu bulguların genellenebilirliği sorgulanması gerekmektedir. Bu bağlamda, kitapta belirtilen bulgular doğru olmakla birlikte eksiktir. Teknolojik gelişmeler, spiritüel pratiklere erişimi geniş kitlelere yaymış ve çeşitlendirmiştir. Bu nedenle, araştırmanın

bulguları, günümüz koşulları ve teknolojinin sunduğu olanaklar dikkate alınarak yeniden değerlendirilmelidir. Bu açıdan bu çalışmada sembolik iller, sonraki araştırmalar için bu arayışların diğer illerde de araştırılma yapılmasına ön alt zemin oluşturmuştur. Dolayısıyla bu bulgunun kapsamı, daha geniş bir katılımcı kitlesi ile desteklenerek literatüre katkıda bulunulmalıdır.

Sonuç olarak hem nitel hem de nicel araştırma yöntemlerini bir araya getirerek elde edilen zengin veri seti olan bu eser Türkiye'deki dini ve spiritüel eğilimlerin sosyolojik ve kültürel dinamiklerini kapsamlı bir şekilde incelemekte, bireylerin spiritüel inanç ve uygulamalarına yönelik derinlemesine bir analiz sunarak dinî manzaranın karmaşık ve çok katmanlı olduğunu ortaya koymaktadır. Okuyucuya keyifli ve akıcı bir okuma deneyimi sunan yazar, akademik bilgi paylaşımında daha çok katılımcıların düşüncelerine ve bu düşüncelerin gelişimine odaklanmıştır. Araştırmalar ve faaliyetler üzerinden şekillenen eser, ilginç ve yararlı bir içerik sunmuştur. Bu kapsamlı çalışma, Türkiye'de spiritüel arayışların artış gösterdiği bir dönemde, bu konuya dair daha derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Araştırmanın bulguları hem akademik çevreler hem de bu konuya ilgi duyan tüm okuyucular için değerli bir kaynak niteliğindedir. Farklı disiplinlerden yararlanarak çok yönlü bir yaklaşım sergilemeleri, eserin bilimsel değerini artırmaktadır. Bu sayede gelecekte yapılacak araştırmalar Türkiye'deki spiritüalizm çalışmaları için yeni bir perspektif ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

- Gür, H. (2020). "Moving beyond qualitative and quantitative methods": Experimenting sequential mixed methods while studying spirituality (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://openaccess.hacettepe.edu.tr/xmlui/handle/11655/22541>
- Mashaël, F. (2020). An exploratory study of women's involvement in new age spirituality in Turkey (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://openaccess.ihu.edu.tr/entities/publication/94b44bf3-a542-47c8-9a30-0ff3874cc2b1>
- Zihin Günleri. (t.y.). Spiritüel arayışlar/inceleme. Erişim adresi: <https://www.zihin-gunleri.com/2022/10/21/spirituel-arayislar-inceleme/>

 Ravda Sevdegül Günaydın

İbn Haldun Üniversitesi, Türkiye
sevdegul.gunaydin@stu.ihu.edu.tr